

חומש דברים - יחידת הפתיחה

הקדמה לספר דברים

החומש מקיף חמישה שבועות, ימיו האחרונים של משה, והכנה לכניסה לארץ. יש תיאור של החיים במדבר לעומת החיים בארץ.

היקף החומש

- "ויהי בארבעים שנה בשתי עשר חודש" - תחילת הספר: א' שבט.
- משה רבינו נפטר בז' באדר, לכן החומש נערך כ-37 יום (יום מות משה לא מוזכר בתורה במפורש).

מיקום העם בחומש

העם נמצאים בערבות מואב, איפה שהם היו בסוף חומש במדבר. הם לא זזים כל חומש דברים.

ההבדל בין החיים במדבר לחיים בארץ ישראל

פרשנים

מדרש: בני ישראל הם כמו אפרוחים, וה' הוא האם. כשהם קטנים האם מביאה להם אוכל ומחממת אותם. כאשר הם גדלים, האם לא נותנת להם להתקרב אליה, הם חייבים ללמוד להתמודד עם החיים לבד.

במדבר ה' דאג לכל צרכי העם: אוכל מהמן, מים מהבאר, שלו (עופות), ענני הכבוד שמרו עליהם, ועמוד הענן מראה להם את הדרך ומוביל אותם.

בכניסה לארץ הם היו חייבים לגדל יכול בעצמם.

העמק דבר (עוד מקור/פרשן): ספר במדבר מציג הנהגה שונה מאת ה' בארץ לעומת המדבר. במדבר הנהגת ה' הייתה ניסית, ובארץ ה' מנהיג דרך הטבע, בסתר.

העמק דבר מביא ציטוט מהמדרש: "ויבדל אלהים בין האור ובין החשך", והוא אומר שזה ממש שייך לספר במדבר. האור היה יוצאי מצרים, ודור המדבר - שראו ניסים גלויים.

החושך הוא החיים בארץ, ההנהגה הייתה נסתרת, בלי ניסים. רק לפעמים יהיה נס, כמו ברק בלילה.

משך חוכמה: האידיאל הוא חיים טבעיים, כמו החיים בארץ ישראל. שבו ה' מנהיג בדרך הטבע, וישראל עולים להקריב קורבנות, ולהודות לה' על כל היבול והשפע. העם היה זקוק לחיים רוחניים של המדבר, כמו החיים של המלאכים, כסוג של הכנה לתכלית של חיים טבעיים בארץ ישראל.

הסכנה בהנהגה טבעית

משה מזכיר בנאום שלו (רוב הספר הוא נאום ארוך של משה) את ההבטחה לאבות:
בראשית י"ז, ח-ט:

"וְנָתַתִּי לְךָ וּלְזָרְעֶךָ אֶחָרִיךְ אֶת אֶרֶץ מִגְרִיךְ אֶת כָּל אֶרֶץ כְּנָעַן לְאַחֲזֶת עוֹלָם וְהָיִיתִי לָהֶם לֵאלֹהִים. וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים אֶל אַבְרָהָם וְאֵתָה אֶת בְּרִיתִי תִשְׁמֹר אֹתָהּ וְזָרְעֶךָ אֶחָרִיךְ לְדֶרֶתָם."

כדי ליישם את השינויים, יש דברים שונים שמשתנים:

1. יש החלפה מהנהגה רוחנית וניסית להנהגה טבעית.
2. העם גם יהיו צריכים להילחם.
3. הם הופכים מרועי צאן נודדים לעובדי אדמה קבועים - מ - "לחם מן השמים" ל - "לחם מן ארץ".

הפוטנציאל והסכנות הטמונים בהצלחה וברכה בארץ ישראל:

1. **הפוטנציאל החיובי:**
  - העם יכול להוות דוגמה עולמית לעם מבורך, יוצר ומצליח.
  - ההצלחה תחזק את האמונה ואת המחויבות לערכים, ותמליך את ה' לעיני העולם.
  - האדם יכיר שכל הישגיו הם מאת ה'.
2. **הסכנות:**
  - הצלחה עלולה להוביל לגאווה ושכחת ה'.
  - קיים סיכון להיטמעות במרחב התרבותי ולוויתור על היעוד הרוחני והערכי של העם.

מסקנה: נדרשת זהירות ושמירה על זיכרון ה' וערכי התורה גם בזמן הצלחה וברכה.

חיזוק העם על ידי משה

1. **חיזוק רוחני ובניין האמונה:**
  - משה חוזר על יסודות האמונה כגון עשרת הדברות ופרשיות "שמע" ו"והיה אם שמוע".
  - הוא מדגיש את החשיבות בעבודת ה' בארץ, במיוחד לאור התרבויות הזרות ועובדי האלילים המצויים בה.
2. **ברכה וסכנה בהתעצמות כלכלית:**
  - הארץ הטובה מתוארת כברכה גדולה, אך גם כאתגר.
  - משה מזכיר מפני הסתאבות ושכחת ה' בעקבות השפע הכלכלי, ומציע לזכור שהשפע הוא מאת ה'.
3. **הדרכה מעשית דרך מצוות:**
  - משה מלמד מצוות חדשות שקשורות לחיים בארץ ישראל, כמו מצוות הנוגעות לצבא או לחיי הקהילה.
  - הוא מבאר מצוות שניתנו בעבר, תוך התאמתן למציאות החיים בארץ.

- דוגמאות: העלייה לרגל למקום המקדש, הענקה לעבד עברי המשתחרר, וציווי על רגישות חברתית וכלכלית.

מסקנה: דברי משה מכוונים להנחיל לעם ישראל ערכים רוחניים, חברתיים וכלכליים שיבטיחו את הצלחתם בארץ תוך שמירה על ייעודם המוסרי והדתי.

השוואה בין החיים למדבר לחיים בארץ

מגורים:

- במדבר: חיים באוהלים בסביבה שבטית צפופה.
- בארץ: בתי קבע עם אפשרות לבידוד, מצריך חיזוק הקשר הלאומי (כמו עלייה לרגל).

שכנים:

- במדבר: בני השבט בלבד.
- בארץ: שכנות עם גויים יוצרת סכנת עבודה זרה ומצריכה זהירות מיוחדת.

פרנסה:

- במדבר: תלות במן וצאן.
- בארץ: עבודה חקלאית עם אתגרים של צניעות, זיכרון ה' ומניעת פערים חברתיים (מצוות שמיטה, מעשרות, צדקה).

מים:

- במדבר: באר מרים מספקת מים.
- בארץ: תלות בגשם, שמחייבת זיקה להתנהגות רוחנית ראויה.

ביטחון:

- במדבר: הנהגה ניסית, ללא מאמץ צבאי.
- בארץ: נדרשת הקמת צבא והכנה למלחמות, לצד חיזוק הביטחון בה'.

הנהגה:

- במדבר: משה כמנהיג יחיד.
- בארץ: מעבר להנהגה מוסדית (מלך, שופט, נביא).

ריכוז ופיזור:

- במדבר: ריכוז סביב המנהיג.
- בארץ: פיזור גיאוגרפי שמביא להתמקדות באחריות הביתית והמשפחתית.

קשר למרכז הרוחני:

- במדבר: קרבה פיזית למשכן.
- בארץ: ריחוק גיאוגרפי שמחייב מצוות לשימור הקשר, כמו עלייה לרגל והקרבת קורבנות.

מבנה החומש

נאום היסטורי (פרקים א'-ד'):

- עוסק בסקירה היסטורית של מסעות ישראל במדבר, חטא המרגלים והכנות לכניסה לארץ.
- בחלק זה לא נעסוק.

נאום המצוות (פרקים ה'-כו'):

- מחולק לשני חלקים:
  - ה'-י"א: מצוות אמוניות, דגש על יסודות האמונה והקשר עם ה'.
  - י"ב-כ"ו: מצוות מעשיות, דגש על חיי המעשה בארץ ישראל, כולל חוקים חברתיים, כלכליים ופולחניים.

נאום החתימה (פרקים כ"ז-ל"ד):

- עוסק בברית המחודשת בין העם לה', ברכות וקללות, שירת האזינו, ברכת משה לשבטים, ופרידת משה.

בניין האמונה

ציווי לזכור את מעמד הר סיני

1. **חשיבות הזיכרון והעברת המסורת (ט'-י'):**
  - משה מצווה את העם לזכור את מעמד הר סיני ולא לשכוח אותו לעולם.
  - יש להעביר את המסורת לדורות הבאים, מתוך הכרה בחשיבותו האמונית והחינוכית.
2. **מאפייני המעמד (י"א-י"ד):**
  - התגלות ייחודית של ה' בקול בלבד, ללא דמות גשמית, כדי להימנע מעבודה זרה.
  - שמיעת עשרת הדיברות, כתיבתם על לוחות הברית, ומתן חוקים ומשפטים להנהגה בארץ ישראל.
3. **אזהרות מפני עבודה זרה (ט"ו-י"ט):**
  - העם מוזתר לא ליצור פסלים או דמויות המייצגים את האלוקות.
  - סכנת השפעת התרבות האלילית של עמי הארץ מודגשת במיוחד לאור כניסתם הקרובה של בני ישראל לארץ ישראל.

מסקנה: מעמד הר סיני מדגיש את היסוד האמוני של העם היהודי, כאשר הקשר לה' הוא ישיר ואינו תלוי בצורות גשמיות. זיכרון המעמד ויישומו חשובים להבטחת שמירה על האמונה גם לנוכח אתגרי התרבות בסביבה החדשה.

רמב"ן (מסביר מדוע משה מזכיר את מעמד סיני דווקא עכישו):

מצוות לא תעשה:

לדעת הרמב"ן, האזהרה שלא לשכוח את מעמד הר סיני היא מצוות לא תעשה מפורשת בתורה. יש להישמר במיוחד מלשכוח את מה שנראה ונשמע במעמד הר סיני, ולזכור תמיד את הקולות, הלפידים, ואת דברי ה' מתוך האש.

חובת ההעברה לדורות:

יש חובה להעביר את עדות מעמד הר סיני לדורות הבאים כדי שישמרו את זכרו לעד.

משמעות זיכרון מעמד הר סיני:

אם התורה הייתה נמסרת רק מפי משה, הייתה עלולה להיות הטלת ספק בעתיד אם יקום נביא שיצווה ההפך ממנה, גם אם יציג אותות ומופתים. מכיוון שהתורה נמסרה ישירות מפי ה' במעמד פומבי לעיני ולשמיעת העם כולו, עדות זו מחזקת את האמונה ומבטלת כל אפשרות לספק.

השלכות לדורות:

מעמד הר סיני מהווה יסוד בלתי ניתן לערעור לאמת התורה. הדורות הבאים יאמינו בעדות הוריהם כי זו אמת מוחלטת, ונשמרת נאמנות הדורות למסורת התורה.

מסקנה: זיכרון מעמד הר סיני והעברתו לדורות מבטיחים את אמיתות התורה ואת יציבות האמונה היהודית, בכך שאין מקום לספק או לערעור על מקור התורה ומצוותיה.

(יש צורך ביציבות, יש הרבה עובדי עבודה זרה בארץ).

עשרת הדיברות

בפרק ה' בספר דברים, משה מזכיר את הברית שנכרתה בסיני, שהיא הבסיס לאמונה של ישראל וכוללת את הדור הנכנס לארץ. הוא מציין כי הברית לא הייתה רק עם האבות אלא גם עם הדור הנוכחי (פסוק ג'). בהמשך, משה מביא את עשרת הדברות (פסוקים ו'-יח'), ומסביר מדוע הדברות הראשונות נמסרו ישירות מפי ה' בעוד שהאחרות נמסרו בתיווך של משה (פסוקים י"ט-כ"ח). בפרק מסתיים בהבטחה כי שמירת המצוות תביא לאריכות ימים בארץ ישראל (פסוקים כ"ט-ל').

מהם עשרת הדברות?

הם קווי יסוד של כל מצוות התורה כולה, ובתורה הם מוכנים "דברי הברית". חז"ל שואלים למה כבר לא הציגו את הדברות בתחילת התורה אם הם כאלו חשובים?!

עשרת הדיברות כפשוטם

1. **אנוכי ה' אלוקיך** - מצוות האמונה באל אחד, ה' הוא אלוקים ואין אלים אחרים.
2. **לא יהיה לך אלוהים אחרים על פני** - איסור על עבודה זרה.
3. **לא תעשה לך פסל** - איסור על עשיית פסלים והשתעשעות בהם.
4. **לא תשא את שם ה' אלוקיך לשווא** - איסור על שבועת שקר בשם ה'.
5. **זכור את יום השבת לקדשו** - מצוות שמירת השבת כיום מנוחה והקדשה לה'.
6. **כבד את אביך ואת אמך** - מצוות כיבוד הורים.
7. **לא תרצח** - איסור על רצח.
8. **לא תנאף** - איסור על ניאוף.
9. **לא תגנוב** - איסור על גניבה.
10. **לא תענה ברעך עד שקר** - איסור על עדות שקר.
11. **לא תחמוד אשת רעך** - איסור על חמדת אשת הזולת.
12. **לא תחמוד כל אשר לרעך** - איסור על חמדת רכוש הזולת.

פרשנים

מדוע נבחרו דברות אלו ולא אחרות?

רש"י: 10 הדברות הם תשתית לכל המצוות. הוא מביא פיוט מחג השבועות שבו מוצגים כל המצוות בתוך 10 קטגוריות - הקטגוריות על פי עשרת הדברות.

מלבי"ם: עשרת הדברות הם מצוות שכליות, והגיוניות. למרות שהאדם היה יודע את עשרת הדברות לבד, יש צורך ביראת ה' כדי להצליח להתמיד בהם.

חלוקת הדברות

הרמב"ם ואברבנאל מציעים גישה שונה להבנת עשרת הדיברות. לדעתם, אין חפיפה מלאה בין המושג "דיברות" לבין המושג "מצוות" (הם לא בדיוק אותו דבר). כל דיבור (או מצווה) עשוי לכלול בתוכו יותר ממצווה אחת, ולכן ניתן למנות מספר מצוות שקשורות לכל דיבור.

"אנכי ה' אלוקיך"

מחלוקת:

רמב"ם: מצווה ממש חשובה, יסוד של התורה להאמין בקיום אלוהים אחד, פועל ומשפיע על כל מה שנמצא. כלומר, החובה הראשונה והיסודית בתורה היא להאמין בקיומו של אלוהים כעילה וסיבה ראשונית לכל דבר שקיים.

אברבנאל: זאת לא מצווה בעצמה, אלה הקדמה לדברות. זאת אזהרה, וה' רוצה להודיע שבכל הדברות, מי שעובר עליהם, הם מתמודדים מול ה', האל היחיד שפועל ומשפיע.

חלוקת הדיברות לקבוצות

פרשנים

1. חלוקה של מצוות כיבוד ה' ומצוות כבוד האדם:

רמב"ן: 5 הראשונות - מצוות בכיבוד ה'. 5 אחרונות - מצוות בכיבוד האדם.

אם כן, למה כיבוד אב ואם שייך לכבוד ה'? בגלל שהורים שותפים עם ה' ביצירת האדם.

רש"י הירש: לפי הרב שמשון רפאל הירש, כיבוד הורים חיוני להמשכיות עם ישראל, כי ההורים מעבירים את התורה והאמונה מדור לדור. ללא קשר זה, תנותק שרשרת הדורות, והעם יאבד את זהותו הרוחנית. לכן, התורה מייחסת חשיבות רבה לכיבוד הורים בעשרת הדברות.

2. מצוות שנשמעו מה', ומצוות שלא:

שיר השירים רבא (מדרש): בשתי הדברות הראשונות יש שימוש בגוף ראשון, בכל השאר יש שימוש בגוף שלישי - מה שמעיד על כך ש2 הראשונים נשמעו ישירות מה'.

3. לב, דיבור, מעשה:

ראב"ע: המצוות מתחלקות לשלוש קטגוריות: מצוות הלב (מחשבה), מצוות הלשון (דיבור), ומצוות המעשה. מצוות הלב הן החשובות ביותר, כי הן עוסקות בכוונת האדם וביסודות אמונתו. הוא מדגיש שמחשבות עוון חמורות מאוד, במיוחד עבודת כוכבים, שהיא החמורה ביותר מבין מחשבות רעות.

חלוקת עשרת הדיברות לפי לב, דיבור ומעשה:

לב	דיבור	מעשה
אנכי ה' אלוקיך	לא תשא	זכור את יום השבת
לא יהיה לך אלוקים אחרים	לא תענה	כבד את אביך ואמך
לא תחמד		לא תרצח
		לא תנאף
		לא תגנוב

פרשת שמע

"שמע ישראל ה' אלוקינו ה' אחד" - משה פונה לישראל שידעו שה' הוא האלוקים היחיד.

פרשן

רש"י: "ה' אלוקינו" = ה' אלוקי ישראל עכשיו בהווה. "ה' אחד" = בעתיד ה' יהיה האל היחיד שכל העולם מכירים בו.

רמב"ן: "שמע ישראל ה' אלוהינו ה' אחד" מבאר את הדיבר הראשון "אנכי ה' אלוהיך". הוא מדגיש את ייחוד ה' כאל אחד, בניגוד לטענות שיש יותר מאל אחד (היה אפשר לחשוב כך בגלל שב"אנכי ה' אלוקיך", לא כתוב במפורש שאין אלוקים אחרים. אולי ה' הוא רק אלוקי ישראל!). ייחוד ה' הוא שורש האמונה, ומי שאינו מודה בו נחשב ככופר בעיקר וכעובד עבודה זרה.

מלבי"ם: בעבר האמינו עמים רבים בריבוי אלים – אל טוב ואל רע – מתוך מחשבה שהטוב והרע בעולם נובעים משני מקורות נפרדים.

תורת ישראל באה ללמד אמונת הייחוד: שה' אחד הוא המקור היחיד לכל מה שקורה בעולם, בין אם הוא נתפס בעינינו כטוב ובין אם כרע. אמונה זו משלבת אהבה ויראה כלפי ה' כמקור כולל ומוחלט, והיא יסוד מרכזי בתורה.

"ואהבת את ה' אלוקיך בכל לבבך ובכל נפשך ובכל מאודך"

פרשנים—

רש"י:

מאהבה ולא מיראה – עבודת ה' מאהבה עדיפה על עבודתו מיראה, כי האהבה נמשכת גם במצבים קשים.
בכל לבבך – עם שני היצרים (הטוב והרע) או ללא ספקות בלב כלפי ה'.
בכל נפשך – אהבה עד כדי מסירות נפש, אפילו במחיר החיים.
בכל מאודך – מסירות גם באמצעות ממון, כי יש אנשים שממנם חשוב להם יותר מחייהם.

רמב"ן: **"בכל לבבך"** מתייחס לכך שהחסיד צריך לשלב אהבה ויראה כלפי ה'. הוא מציין את דברי הירושלמי, שלפיהם יש לבצע מצוות **מאהבה ומיראה**.

- **מאהבה** – כאשר אדם פועל מתוך אהבה אמיתית, הוא לא שונא את מצוות ה'.
- **מיראה** – כאשר אדם פועל מתוך יראה, הוא נמנע מעבירה גם אם יש לו רצון לעשותה, מתוך פחד מה' ולא מתוך שנאה.

חינוך הבנים

פרשנים—

"וקשרתם אותם לאות על ידך, והיו לטטפות בין עיניך"

רש"י: **"וקשרתם לאות על ידך"** - אלו תפילין שביד. **"והיו לטטפת בין עיניך"** - אלו תפילין שבראש.

הרב אליעזר מלמד: התורה מדריכה אותנו להשריש את יסודות האמונה בלבנו דרך חינוך והתמדה. הוא מתאר איך התורה מצווה להזכיר את עקרונות האמונה באופן יומיומי כדי למנוע מהם להתמוסס בטרדות החיים. הציוויים כוללים:

1. "וְהָיוּ הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה" (דברים ו', 6) – להחדיר את יסודות האמונה בלבנו.
2. "וְשִׁנַּנְתֶּם לְבַבְכֶּם" (דברים ו', 7) – לחנך את הילדים וללמדם את יסודות האמונה.
3. "וְדַבַּרְתָּ בָּם בְּשִׁבְתְּךָ בְּבֵיתְךָ וּבְלֶכְתְּךָ בְּדֶרֶךְ" (דברים ו', 7) – להזכיר את האמונה בכל זמן ומקום.
4. "וּקְשַׁרְתָּם לְאוֹת" (דברים ו', 8) – להניח תפילין עם פרשיות האמונה.
5. "וְקִתְבָתֶּם עַל מַזְזוֹת בֵּיתְךָ" (דברים ו', 9) – לקבוע מזוזות על פתחי הבתים, כדי להתבונן בהם ולזכור את יסודות האמונה בכל עת.

הכוונה היא להבטיח שנזכור תמיד את יסודות האמונה, גם במהלך היום-יום.

הארץ הטובה

משה רבנו מתאר את ארץ ישראל כ"ארץ טובה", ומשבח אותה בהשוואה למקומות שהעם מכיר, כגון מצרים והמדבר. הוא מדגיש את פירות הארץ ושפע מים, בניגוד למצרים שתלויה במי הנהר, ולמדבר הצחיח. עם זאת, משה מזכיר את עם ישראל מפני **סכנות** שיכולות להתרחש לאחר חציית הירדן וכניסה לארץ:

הסתאבות והתנוונות: התרגלות לנוחות הארץ עלולה להוביל לשכחת ה' ולחטאים.

גאוה: תחושת עושר ועצמאות עשויה להרחיק את העם מההכרה בצורך בה'.

שכחת ה': כאשר ייהנו מהשפע בארץ, עליהם לזכור שה' הוא המעניק את כל הטוב. הביטוי "ארץ טובה" מופיע בעיקר בחומש דברים, ומייצג את האופי המיוחד והעשיר של ארץ ישראל.

בתיאור הארץ המילה "ארץ" מופיעה שבע פעמים, שזה מספר שמבטא שלמות.

פרשנים

הספורנו מתאר את הארץ ומפרט חמישה סוגים של טוב שהיא מציעה, כאשר כל אחד מהם מקבל את המונח "ארץ" בהקשר שונה:

1. **ארץ נחלי מים עינית ונתהום** - מים טבעיים ומאגרי מים חיים, בניגוד למי יאור או אגמים מלאכותיים ומזיקים.
  2. **ארץ חטה ושערה** - הארץ מצמיחה דגנים הנחוצים למזון.
  3. **ארץ זית שמן ודבש** - הארץ מעניקה פירות מעדנים כמו זיתים ודבש, שהם מאכלים חשובים ומשובחים.
  4. **ארץ שבה אין מחסור במזון** - הארץ מבטיחה תוצרת זולה ומספקת, אין בה מחסור בלחם.
  5. **ארץ עם אבנים קשות וברזל** - הארץ עשירה במשאבים טבעיים כמו אבנים קשות וברזל, משאבים שבני אדם משתמשים בהם לבנייה וליצירת כלים.
- הספורנו מציין את שפע המשאבים וההיבטים המגוונים של ארץ ישראל, ומדגיש את החשיבות שלה כחלק מהפרנסה והבנייה.

"ואכלת ושבעת וברכת"

רמב"ן מביא שני פירושים לפסוק "ואכלת ושבעת וברכת":

1. **הפירוש הראשון**: כאשר האדם אוכל ושבע, באופן טבעי יזכור את עבודת מצרים והסבל במדבר, ובשל כך יברך את ה'. כלומר, הברכה היא תוצאה טבעית של השפע וההכרת תודה על כל הטוב.
2. **הפירוש השני**: "ואכלת ושבעת" הם תיאורים של מצב הגוף, ואילו "וברכת" הוא ציווי, כלומר יש חובה לברך את ה' על השפע והטוב.

הדילמה במחשבה היא האם הברכה הטבעית היא די בה, או שצריך את הציווי לברך, שמחייב הכוונה מודעת ואקטיבית. ייתכן ששתייהן צריכות להשתלב, כלומר, הברכה צריכה להיות גם טבעית (כתוצאה מהכרת הטוב) וגם מודעת ומחויבת (כציווי אלוקי).

אזהרת השכחה

המעבר מ"ואכלת ושבעת" ל"פן תאכל ושבעת" מצביע על חשש שההצלחה וההנאה בארץ ישראל תביא את האדם לידי גאווה ושכחה של ה'. התורה מזהירה את עם ישראל, שלא יחשוב כי כל השפע וההצלחה הם תוצאה של כוחותיו האישיים בלבד. המילים "פן תאכל ושבעת" הן אזהרה שמצביעה על הסכנה שבהנאה ובשפע שבארץ ישראל, שעלולים להוליך את האדם להתרוממות רוח וגאווה שיביאו לשכחה של ה' ובסופו של דבר להתנהלות עצמאית, מנותקת מהתלות בקב"ה.

הפסוקים המתארים את ההדרדרות ("פן תאכל", "ורם לבבך", "ושכחת", "ואמרת בלבבך כוחי ועוצם ידי") מצביעים על תהליך שבו השפע מוביל לאדם להרגיש שהוא השיג את הכל בכוחות עצמו, ומכך נובעת שכחת ה'. הדרך למנוע את התהליך הזה היא באמצעות זכירת ניסי המדבר וההבנה שההצלחה היא תוצאה של חסד אלוהי, לא כוח אישי.

פרק י"א

בפסוק א' משה מבקש מעם ישראל לאהוב את ה' ולשמור את מצוותיו כל הימים. הדרישה הזו מבוססת על מה שעם ישראל ראה בעיניו, מאז יציאתו ממצרים ועד למקום בו הם נמצאים כיום. משה מפנה את תשומת הלב לגדולתו של ה' ולעבודת האלוקים שעשה עבורם, כולל את הנסים שעשה במצרים, את קריעת ים סוף, ואת הנסים במדבר. כל זאת מבסס את דרישתו מהעם לאהוב את ה' ולשמור את מצוותיו, מתוך הכרה בגדולתו ובחסדיו.

הפסוקים ייב מתארים את הארץ הטובה, שהיא שונה ממצרים. הארץ הזו אינה מצריכה השקיה מלאכותית, אלא יש בה מים ממטרי שמיים שמספקים את הצמיחה. בנוסף, הארץ מבוקרת על ידי ה' – "עיני ה' אלוהיך בה", שהיא סממן לחסד האלוהי שמלווה את הארץ בכל ימות השנה.

החלק השני, פסוקים יג-כא, מציין את דרכי השכר והעונש בהתאם להתנהגות יושבי הארץ. אם העם ישמע בקול ה' וישמור את מצוותיו, הם ייהנו מברכת הארץ – מטר בעתו, שפע של יבול, ושפע לבהמותיהם. אך אם יסטו מהדרך ויעבדו אלוהים אחרים, ה' יעניש אותם, והארץ לא תתן את יבולה. בסוף, משה מציין את חשיבות שמירת המצוות והזכירה התמידית של דברי ה' כדי להאריך ימים בארץ.

הקשר בין שני החלקים הוא שתיאור הארץ הטובה משמש כבסיס להסביר את תוצאות השכר והעונש: הארץ המובטחת מציעה שפע, אך היא תלויה בשמירה על מצוות ה'.

המילה ארץ מופיעה 5 פעמים פה, ו-7 פעמים ביחד עם פסוקים ח-ט (ביטוי של שלמות).

"לא כארץ מצרים היא"

פרשנים

בפירושו לפסוק י', רש"י מדגיש את ההשוואה בין ארץ ישראל למצרים כדי לשבח את ארץ ישראל. הוא מציין כי ארץ ישראל טובה יותר ממצרים, ושההבטחה לארץ טובה ויפה הובאה בפני בני ישראל ביציאתם ממצרים, כשהם אולי תהו אם באמת יגיעו לארץ כזו.

בהסברו על פסוק י"א ("והשקית ברגלך"), רש"י מציין כי במצרים היה צורך להעלות מים מהנילוס, דבר שהיה כרוך בעמל ועבודה קשה – "לנדד משנתך". בנוסף, במצרים המים נדרשו להרים למקומות גבוהים, כך שהשקיה נעשתה "מהנמוך לגבוה". בניגוד לכך, בארץ ישראל המים יורדים ממטרי שמיים באופן טבעי ומספקים מים לכל הארץ ללא צורך בעבודה פיזית קשה, ובכך משבח רש"י את ברכת הארץ ויחס ה' אליה.

השוואה זו מדגימה את עידון וברכת ארץ ישראל, שהיא מבורכת במטר שמיים והחסד האלוהי, בניגוד לארץ מצרים שדרשה הרבה עמל ושאיבה ממקורות מים.

רמב"ן, לאחר שהוא מצטט את פירוש רש"י, מציע פרשנות שונה לפסוק. הוא מסביר כי ההשוואה בין ארץ ישראל למצרים לא נועדה לשבח את הארץ עצמה אלא להדגיש את התלות המוחלטת של ארץ ישראל בהשגחה האלוהית. ארץ ישראל, בניגוד למצרים, אינה ניזונה ממקורות מים טבעיים כמו היאור, אלא ממטר השמים. המטר תלוי ברצון ה', ועם זאת, אם לא יקיימו את מצוות ה', הארץ תישאר צחיחה ולא תיתן יבול.

רמב"ן מציין כי כל בצורת בארץ ישראל נחשבת כמסר אלוהי, שמצביעה על צורך בתיקון רוחני ובעבודת ה'. הוא מדגיש כי ארץ ישראל מייצגת את הקרבה לה' ואת ההשגחה המתמדת, בעוד שמצרים מייצגת ביטחון כלכלי ושפע שמובילים לריחוק מהשגחת ה'. על פי רמב"ן, הברכה והפרנסה בארץ ישראל תלויות באופן מוחלט בשמירת מצוות ה', וההצלחה בהן אינה מובטחת מאליה אלא היא תוצאה של קשר רוחני עם ה'.

"והיה אם שמוע"

השוואה בין פרשת "והיה אם שמוע" ופרשת "שמע":

1. מילים ותכנים משותפים:

- בשני הפסוקים מוזכרות מצוות שמיעה וציות לדברי ה'.
- בשתי הפרשיות יש הבטחה לשפע וברכה (מטר בעתו, פרנסה) אם נשמור את מצוות ה'.
- בשתי הפרשיות יש גם איום על עונש אם לא נשמור את מצוות ה' (עוצר המטר, רעב, חורבן).

2. הבדל לשוני בולט:

- בפרשת "שמע" הכינוי הוא "שמע ישראל", דגש על האזנה והבנת מצוות ה' בלב שלם.
- בפרשת "והיה אם שמוע", יש דגש על הציות המלא והמעשי: "ושמרתם את כל המצווה" ו"ועבדתם את ה' אלוהיכם". בנוסף, המילה "אם" בפרשת "והיה אם שמוע" מציינת תנאי למימוש הברכות והעונשים, בעוד שבפרשת "שמע" הכוונה היא לאימוץ עקרונות התורה ולימוד יומיומי.

3. עקרונות נוספים מפרשת "והיה אם שמוע":

- הדגשה על הקשר ההדוק בין שמירת מצוות ה' לבין השפע שהארץ תיתן. יש כאן חיבור ישיר בין עבודת ה' לבין פרנסת הארץ.
- תפיסה של אחריות אישית ורוחנית – הפרשיה מציינת איך יש להימנע מהעבודה זרה, שמובילה לעונש.

4. המניע לשמירת המצוות:

- בפרשת "והיה אם שמוע", המניע העיקרי הוא השפע המובטח מן ה' אם נשמור את מצוותיו, אך גם העונש הצפוי במקרה של אי-ציות. המניע טמון בתועלת האישית של האדם והעם, שכוללת לא רק שפע אלא גם אזהרה לעונש חמור.
- בפרשת "שמע", המניע הוא פחות גשמי ויותר רוחני. המניע שם טמון באהבה אל ה', בלימוד התורה ובחיים על פי מצוותיו מתוך קשר פנימי וקרוב עם ה'.

נושא	פרק ו' - פרשת שמע	פרק יא - פרשת "והיה אם שמוע"
הזכר את ה'	"שמע ישראל, ה' אלוקינו ה' אחד"	"והיה אם שמוע תישמעו"
אהבת ה'	"ואהבת את ה' אלוקיך בכל לבבך ובכל נפשך ובכל מאודך"	"ואהבך אלוקיך ונתן מטר ארצכם בעתו"
הוראת המצוות לילדים	"ולמדתם אותם את בניכם ודיברתם בם..."	"ושמרתם את כל המצווה"
שימוש בסימנים	"והיו הדברים האלה אשר אנכי מצווך היום על לבבך"	"וקשרתם אותם לאות על ירך"
הבטחה לשפע וברכה	"ונתתי מטר ארצכם בעתו"	"ונתתי מטר ארצכם בעתו"
הסכנה לאי שמיעה	לא נזכר בצורה ישירה	"אם לא תשמעו אל מצוותי, ועצר את השמים"
הסכנה לאי שמירה	לא נזכר בצורה ישירה	"ועבדתם את אלוהים אחרים, וחרה אף ה'"
המשך החיים בארץ ישראל	לא נזכר באופן ישיר	"למען יראו ימיכם וימי בניכם על האדמה"

פרשנים

המשנה בברכות פרק ב' מציגה את ההבדל בין קבלת עול מלכות שמיים לבין קבלת עול מצוות. רבי יהושע בן קרח מסביר את הסיבה לכך שפרשת "שמע" קדמה לפרשת "והיה אם שמוע" בכך שכדי לקבל על עצמו את עול המצוות, יש להתחיל קודם בקבלת עול מלכות שמיים, כלומר בהבנה שהאדם מקבל על עצמו את שלטון ה' ומתחייב לקבל את מצוותיו.

קבלת עול מלכות שמיים, לפי רבי יהושע, היא בבסיסה מתוך אהבה, ולכן אין צורך בתגמולים או עונשים כדרישה. אהבה עצמית היא מניע טבעי וכנה, בעוד שבקבלת עול מצוות יתכן גם מניע של יראה, ולכן בפרשה השנייה נזכרים גם שכר ועונש – כדי להפעיל את היראה המדרבנת את האדם לקיים את המצוות.

הירושלמי בברכות פרק ב' הלכה י"ב מציג שתי דעות על פרשנות סדר הקריאה של "שמע" ו"והיה אם שמוע".

1. **רבי חנינא** אומר כי כל מה שכתוב בפרשה הראשונה ("שמע") כתוב גם בפרשה השנייה ("והיה אם שמוע"), ולכן אין צורך להבדיל ביניהם, והן נקראות כיחידה אחת, כלומר לא יקראו את שתיהן בנפרד, אלא כל אחת מהן תהיה חלק מאותו עניין.

2. **רבי עילא** מציע חלוקה שונה: הוא טוען כי הפרשה הראשונה ("שמע") מתאימה לקריאה בודדת של יחיד, בעוד שהשנייה ("והיה אם שמוע") מתאימה לקריאה בציבור. בנוסף, רבי עילא מבחין גם בין שני היעדים של הקריאה הראשונה היא יותר לתלמוד וללימוד, והשנייה נועדה להיות למעשה ולקיום.

שני החידושים הללו מציעים זוויות שונות לגבי משמעות סדר הקריאה של שני הפרקים מתוך "שמע", האחת מקדישה יותר את ההקשר האחד והכולל, והשנייה מבדילה בין הקריאה האישית לציבורית ובין הלימוד לבין העשייה.

הקשר בין שלוש היחידות (5 יח"ל):

1. יחידה א-ט: מפרטת את ההתנהלות השגרית והברכה שתבוא אם עם ישראל ישמע לקול ה' ויקיים את מצוותיו. הברכה תלויה בקיום מצוות, ובין היתר, תזכו למטר בעתו, יבול חקלאי ושלוש בארץ.
2. יחידה י-יב: מתארת את הסכנה והאזהרה אם תתפתו לעבוד את אלילים. כאן מדובר על עונש הנגרם על ידי חטא, כמו בצורת וקטע המטר, שיביאו את הארץ להיות רעה.
3. יחידה יג-כא: מתארת את השפעת ההתנהגות הלא נכונה של העם על הארץ, הפסקת הגשמים, האיומים על היבול והחיים, ואת הצורך של העם לחזור בתשובה לשוב אל ה'.

פירוש הרמב"ן:

הקשר בין שלושת החלקים של הפרק הוא שהוא מחבר בין עבר (הבטחה שניתנה לעם ישראל ביציאת מצרים), ההווה (הייחודיות של ארץ ישראל וצרכיה המיוחדים) והעתיד (האזהרה של מה שיקרה אם העם לא ישמע בקול ה').

פירוש רש"י (פסוקים טז-יז):

פסוק ט"ז - "השמרו לכם": רש"י מפרש את הפסוק כהזרה שצפויה להגיע מתוך טובת הארץ והשפע בה: כשעם ישראל יתחיל לאכול ולשבוע, הוא עלול להתדרדר לחטוא, שכן אדם נוטה להתמרד בהקב"ה מתוך שובע והצלחה. רש"י מביא את הכתוב בדברים ח, יב-יד, שם כתוב: "פן תאכל ושבעת ובקרך וצאנך ירביון, ורם לבבך ושכחת את ה' אלוהיך", כלומר, היציבות והשפע יכולים להוביל להתנשאות ושכחת אלוהים.

פסוק י"ז - "ואבדתם מהרה": רש"י מפרש את העונש שיבוא בעקבות החטא כגירוש מהארץ. אם ישראל יתפתו להתנכר לה' מתוך השפע, הם יגלו במהרה ויאבדו את הארץ הטובה. רש"י מביא משל למלך ששלח את בנו לבית המשתה עם הוראה לא לאכול יותר מהדרוש, אך הבן לא שמר על ההוראה, אכל יותר מידי, וטינף את כל המשתה. כעונש, הוא נלקח ונזרק החוצה.

פירוש אבן עזרא (פסוק י"ז):

פסוק י"ז - "ואבדתם מהרה": אבן עזרא מפרש שישראל יגלו מהארץ כאובדים ברעב, לאחר שהארץ הייתה טובה להם. זאת כעונש על כך שהם לא שמרו את מצוות ה' והפכו לחוטאים, ולפיכך חייבים להטמיע את הדברים על לבם, כלומר לזכור ולהקפיד על קיום מצוות ה'.

פירוש ראב"ע (פסוק י"ח):

פסוק י"ח - "שימו הדברים האלה על לבבכם": ראב"ע מפרש את הפסוק כפשט הכתוב, כלומר, על מנת שהעם לא יחטא ולא יגלה מהארץ הטובה, עליו לזכור את הדברים האלה ולחיות על פי מצוות ה' בעקביות.

פירוש רש"י (פסוק י"ח):

רש"י מפרש את פסוק י"ח כחלק מהדרשה החז"לית על קיום המצוות גם בזמן הגלות. הוא מסביר שלמרות שעם ישראל יגלה מהארץ, עליהם להמשיך לשמור את המצוות בגלות. בפסוק **"ושמתם את דברי אלו על לבבכם"** יש דרישה להקפיד על שמירת המצוות גם בעת הימצאותם מחוץ לארץ ישראל. לדוגמה, הם צריכים להניח תפילין ולעשות מזוזות, כך שלא יהיו חדשים להם כאשר יחזרו לארץ ישראל.

המשמעות של קיום המצוות בגלות היא שמירה על הזיקה לה' ולתורה, כדי לשוב ולעשות זאת בצורה מלאה כשיחזרו לארץ. דרשה זו מבוססת גם על פסוק **מִרְמִיּהוּ ל"א, כ"א "הציבי לך ציונים"** - כלומר, לשמור על זיכרון המצוות כדי שיהיו מוכנים לקיימן כראוי כאשר ישובו לארץ ישראל.

סיכום:

חז"ל דרשו מפסוק י"ח שלא רק בארץ ישראל, אלא גם בגלות, על עם ישראל להקפיד על קיום מצוות, כדי שהן ימשיכו להתקיים במלואן בעת שיבוא הזמן לשוב לארץ ישראל.

דיני מלחמה

הקדמה

בספר דברים, ערב הכניסה לארץ, מצוות המלחמה מתחלקות לשני היבטים עיקריים:

1. **חובת הלחימה** - ציווי להילחם את מלחמת ה' לכיבוש הארץ ולהגנת ישראל מיד אויביהם, מתוך אמונה וביטחון בסיוע האלוהי (דברי הרמב"ן, כ, א).
2. **מוסר המלחמה** - הגדרת כללים מוסריים לצבא, כמו קריאה לשלום קודם הלחימה (כ, י), שמירה על העצים (כ, יט-כ), והתייחסות אנושית לאויבים ולשבויים, המבטאת רגישות מוסרית גם במצבי מלחמה.

שילוב זה מדגיש את מחויבות ישראל לצדק ומוסר גם בתנאי קרב.

דיני המלחמה בספר דברים (פרקים כ-כא) מופיעים לאחר דיני ההנהגה (פרקים טז-יט), כדי להדגיש את הצורך במנהיגות יציבה שתוביל את העם ללחימה באויבים.

בספר יהושע, תהליך כיבוש הארץ עובר מהנהגה ניסית גלויה (כמו בכיבוש יריחו) לעזרה אלוהית נסתרת, המחייבת בניית כוח צבאי מאוחד ולחימה בדרך הטבע.

מצוות המלחמה בספר דברים משלבות הכנה רוחנית ומעשית: הן מלמדות את העם לסמוך על עזרת ה' תוך בניית צבא חזק הפועל באחדות ובמוסריות, לקראת כיבוש הארץ, הגנה והצלחה.

דיני המלחמה בפרקים כ-כא מסודרים על פי שלבי מהלך המלחמה:

1. **היערכות הצבא למלחמה** (כ, א-ט) - הכנות הצבא והכרזות הפטור מהלחימה.
2. **הקריאה לשלום במלחמה** (כ, י-יח) - ניסיון להגיע לשלום לפני הקרב והיחס לערים הנכבשות.
3. **השחתת עצים בעת מצור** (כ, יט-כ) - איסור להשחית עצי פרי בעת מצור.
4. **אשת יפת תואר** (כא, י-יד) - התייחסות מוסרית לשוביה במלחמה.

בנוסף, בנאום המצוות מופיעים דינים נוספים:

- **שמירת המחנה** (כג, י-טו) - טהרת המחנה במהלך המלחמה.
- **נקי יהיה לביתו** (כד, ה) - שחרור אדם שזה עתה התחתן משירות צבאי.
- **מלחמת עמלק** (כה, יז-יט) - הציווי לזכור ולהילחם בעמלק.

חשיבות השתתפות במלחמה

בספר במדבר משה חשב ששבט גד וראובן רצו לא לעבור את הירדן, ולקבל נחלה בצד השני של הירדן כדי שלא ילחמו בכיבוש הארץ.

הם הבטיחו למשה שהם יעזרו בלחימה - יש פה דגש גדול על כל אחד שיעזור במלחמה.

"התורה מצווה את העם להילחם ולא לסמוך על הנס"

פרשנים

הרמב"ן (דברים כ, ט) מסביר שהתורה מצווה לנהוג בדרך הטבע, שכן הקב"ה עושה ניסים בהסתר ולא משנה את סדרי הטבע אלא במקרים חריגים בלבד, כמו קריעת ים סוף.

לכן, על האדם לפעול באופן מעשי, להיערך למלחמה ולהשתמש באמצעים טבעיים, כי "אין סומכין על הנס". ניסים גלויים נעשים רק במצבים יוצאי דופן שבהם אין דרך טבעית להצלה או כדי להודיע את שם ה' לעולם.

"ונשמרתם מכל דבר רע"

הרמב"ן (דברים כג, י) מדגיש כי מצב מלחמה, שבו אדם יוצא מגבולות חייו הטבעיים ומשתמש בכוחות יוצאי דופן, עלול להביא להשחתה מוסרית. אפילו אדם ישר ובעל מוסר עלול לנהוג באכזריות, חימה וחוסר רגישות במלחמה.

לכן התורה מזהירה: "ונשמרתם מכל דבר רע", כדי להבטיח שמירה על מוסריות וקדושה גם בתנאים הקשים של הלחימה.

ציר זמן להיערכות למלחמה בפרק כ, א-ט:

1. שלב 1: חיזוק האמונה והביטחון בה' (א-ד)

- פסוק א: הכרזה כללית על ביטחון בה' מול אויבים חזקים ("לא תירא מהם כי ה' א-לוהיך עמך").
- פסוק ב: הכהן ניגש לדבר אל העם, תפקידו לעודד ולחזק את הלוחמים.
- פסוק ג: דברי הכהן: קריאה לעם לא לפחד ולא להיבהל ("אל ירך לבבכם").
- פסוק ד: חיזוק אמונה בנוכחות ה' הלוחם לצדם ומושיע אותם.

2. שלב 2: מיון ושחרור לוחמים (ה-ט)

- פסוק ה: שחרור מי שבנה בית חדש ולא חנכו.
- פסוק ו: שחרור מי שנטע כרם ולא חיללו.
- פסוק ז: שחרור מי שאירש אישה ולא לקחה.
- פסוק ח: שחרור מי שהוא "ירא ורך לבב" כדי למנוע השפעה שלילית על חבריו.

- פסוק ט: עם סיום דברי השוטרים, מתמנים שרי הצבא להוביל את הכוחות.

פרשנים

"הכהן" - איזה כהן?

רש"י מסביר ש"ונגש הכהן" מתייחס לכהן המיועד לתפקיד זה, הנקרא "משוח מלחמה". תפקידו של הכהן היה לגשת אל העם ולנאום להם, לעודד אותם רוחנית ולהכינם למלחמה.

במצווה תק"ב, ספר החינוך מסביר כי בשעת מלחמה יש צורך בחיזוק רוחני ללוחמים. הכהן, שהוא אדם נכבד ומוערך בעם, ממונה לתפקיד לעודד את הלוחמים ולהשפיע עליהם במילים מחזקות. הוא מעורר את בני האדם לסכן את נפשם כדי להגן על דת ה' ולשמור על הסדר במדינה, ולהילחם נגד המפסידים את הערכים הללו.

חיזוק העם

בפירושו של רש"י לפסוק ג' בפרק כ' בספר דברים, הוא מסביר את דברי החיזוק הנאמרים לעם ישראל בעת היציאה למלחמה:

1. "שמע ישראל": רש"י מדגיש שאפילו אם אין לעם ישראל זכויות רבות מלבד קריאת שמע, די בכך כדי שהם יהיו ראויים לישועה מידי ה'.

2. ארבע אזהרות:

- "אל ירך לבבכם": מסמל את איסור הפחד מהאויבים.
- "אל תיראו": מבטא את הצורך לשמור על אומץ.
- "אל תחפזו": מורה שלא להיבהל.
- "אל תערצו": מזהיר מפני שבירה רוחנית או נפשית.

3. כנגד פעולות האויב:

- מגיפים בתריסיהם: האויבים מכים במגינים שלהם כדי ליצור רעש מבהיל.
- רמיסת הסוסים: האויבים מעוררים רעש פרסות כדי לזרוע פחד.
- צעקות רמות: צווחות שמטרתן לבלבל ולפחד את האויב.
- תקיעות בשופרות: שימוש ברעשים חזקים להשפעה פסיכולוגית.

רש"י מראה שהפעולות הללו הן חלק מטקטיקות לוחמה פסיכולוגית של האויב, ומנגד התורה מורה לעם ישראל להתחזק בביטחונם בה' ולהימנע מהפחד.

דברי יהודה אייזנברג מתוך "שיחות בספר תהילים" מתארים בצורה חיה את התמונה הפסיכולוגית של שדה הקרב כפי שמשקפת מדברי רש"י:

1. **לוחמה פסיכולוגית:** אייזנברג מסביר שהאויב לא רק נערך ללחימה צבאית, אלא מנסה לשבור את רוחם של הלוחמים הישראלים באמצעות רעש, תנועה, ושימוש בכלי מלחמה קולניים.

2. **הרעשים בשדה הקרב:**

- קולות כלי המלחמה.
- צעקות החיילים.

○ תקיעות בשופרות וקולות דומים שמיועדים לערער את הביטחון של האויב.

3. **מטרת האויב:** יצירת מהומה ודיכוי מוראל הלוחמים עוד לפני תחילת הקרב עצמו. מדובר בניסיון לגרום לשבר פסיכולוגי בקרב הלוחמים הישראלים.

4. **תגובת התורה:** הציווי "אל תערצו" מבטא את המסר הברור לעם ישראל – לא להישר תחת הלחץ הפסיכולוגי של האויב, אלא להתחזק באמונה בה'. ההבטחה "כי ה' אלוהיכם ההולך עמכם" מזכירה לעם ישראל שבכוח האמונה והביטחון בה', יש בכוחם לעמוד מול כל אתגר.

תיאור זה מדגיש כיצד התורה מציעה מענה ללחץ המנטלי שמפעיל האויב, כשהיא מנחה את העם לשים מבטחם בה' ולשמור על חוסן פנימי גם בתנאים הקשים ביותר.

הרמב"ם, בהלכות מלכים ומלחמות (פרק ז), מתאר את גישת התורה לתודעת הלוחם בשדה הקרב, ומדגיש את הצורך בחוסן נפשי ובאמונה עמוקה.

עיקרי הדברים:

1. **אמונה והתחזקות בביטחון בה' (הלכה יז):**

- עם כניסתו למלחמה, הלוחם נדרש להישען על ה' כמקור התקווה והישועה.
- על הלוחם לזכור שמטרת הלחימה היא לשם שמיים – ייחוד שמו של ה'.
- עליו להתמסר לחלוטין למשימה, לשים את נפשו בכפו ולא לתת לשיקולים אישיים כמו משפחה להסיח את דעתו.

2. **איסור פחד (הלכה יח):**

- הרמב"ם מזהיר כי כל הרהור או פחד במהלך המלחמה מהווים עבירה על הציווי "אל יירך לבבכם, אל תיראו ואל תחפזו ואל תערצו".
- הפחד אינו רק חולשה אישית אלא גם סכנה לקבוצה כולה, כיוון שהוא פוגע במורל הקולקטיבי.

3. אחריות לאומית וכובד המשקל (הלכה יט):

- הרמב"ם מדגיש שכל דמם של בני ישראל תלוי בצווארו של הלוחם.
- אם לוחם אינו משקיע את כל ליבו ונפשו בלחימה, הרי הוא אחראי באופן ישיר לעיכוב ההצלחה ואף לשפיכות דמים.
- מי שנוהג ברמייה בעבודת ה' או נמנע משימוש בחרבו בעת הצורך, נאמר עליו "ארור, עושה מלאכת ה' רמייה".

מסר מרכזי:

הרמב"ם מתאר לוחם אידיאלי שמונע ממוטיבציה רוחנית עמוקה, אחראי כלפי עמו, ומחויב בכל ליבו למשימה. הוא מדגיש את איסור הפחד ואת החובה להתעלות מעל שיקולים אישיים לטובת האחריות הלאומית והערכית של המלחמה.

"על אויבכם" - אין אלו אחים

רש"י בפירושו לפסוק ג' בפרק כ' בספר דברים מדגיש את ההבדל בין מלחמות נגד אויבים חיצוניים למלחמות פנימיות בין אחים:

1. "על אויבכם": רש"י מסביר כי האויבים במלחמה זו הם חיצוניים, ואין לצפות מהם לרחמים אם יפלו בני ישראל בידם.

2. השוואה למלחמת אחים:

- רש"י מציין את מלחמת יהודה עם ישראל המתוארת בדברי הימים (ב', כ"ח, ט"ו).
- במלחמה זו, למרות הקרב, האחוה נשמרה: השבויים הולבשו, הואכלו, נעליהם סודרו, ואף הוסעו חזרה למקומם.

3. מסר ללוחמים:

- מכיוון שמדובר באויבים חיצוניים ולא באחים, הלוחמים נדרשים להיות חזקים ומחויבים למלחמה, ללא סנטימנטים או ציפיות לרחמים.

מסר מרכזי:

רש"י מדגיש את ההבדל הערכי והמהותי בין מלחמות פנימיות, המבטאות אחריות הדדית ואחוה, לבין מלחמות עם אויבים חיצוניים, המחייבות נחישות והתמקדות בניצחון.

רש"י בפירושו לפסוק ד' בפרק כ' בספר דברים מצביע על ההבדל המהותי בין הגישה של עם ישראל למלחמה לבין הגישה של אויביהם:

1. "כי ה' אלוהיכם":

- רש"י מסביר שהאויבים, כדוגמת הפלשתים, סומכים על כוחות אנושיים ועל דמויות כמו גלית.

○ לעומתם, עם ישראל נלחם בניצחוננו של הקב"ה, המספק את הכוח וההכוונה האלוהית.
2. **דוגמת גלית:**

- הפלשתים הסתמכו על כוחו הפיזי של גלית, אך בסופו של דבר הוא הובס על ידי דוד, שבא "בשם ה' צבאות".
  - תבוסת גלית גררה את מפלת הפלשתים כולה, והראתה כי כוח אנושי אינו עומד מול כוחו של ה'.
3. **הרקע המקראי (שמואל א', פרק י"ז):**

- דוד אומר לגלית: "אתה בא אליי בחרב ובחנית ובכידון, ואני בא אליך בשם ה' צבאות".
- דוד מנבא את ניצחונו המוחלט ומדגיש שהמטרה היא להראות לעולם כי "יש אלוהים לישראל".

מסר מרכזי:

רש"י מדגיש את ההבדל המהותי בין הסתמכות על כוח אנושי, שהוא מוגבל וחולף, לבין ביטחון בניצחון שמקורו בכוחו ובסייעתו של ה'. ניצחונו של דוד על גלית מדגים כיצד אמונה בה' מעניקה לעם ישראל עוצמה שאין לאויביו.

נדגיש שוב:

שלושת החוזרים מהמערכה:

1. **מי שבנה בית חדש ולא חנכו:** אדם שבנה בית חדש, אך לא זכה לחיות בו עדיין.
2. **מי שנטע כרם ולא חיללו:** אדם שנטע כרם אך לא זכה ליהנות מפירותיו לאחר השנה הרביעית, שבה ניתן לחללם.
3. **מי שאירש אישה ולא נשאה:** אדם שהתארס אך לא התחתן עם ארוסתו.

מדוע שוחררו שלושת אלו?

פרשנים

פירוש רש"י על הפסוקים:

1. "ולא חנכו" (פסוק ה'):

- רש"י מסביר שהכוונה לאדם שבנה בית חדש אך לא זכה עדיין להתגורר בו.
- המילה "חנוך" מתפרשת כ"התחלה" – תחילת השימוש בבית.
- אם אדם אחר יזכה לחנוך את הבית במקום הבונה, הדבר יגרום עוגמת נפש לבונה.

2. "ולא חללו" (פסוק ו'):

- מדובר על אדם שנטע כרם ולא זכה לחלל את פירותיו בשנה הרביעית.
- בשנה זו הפירות קדושים ויש לאכלם בירושלים, או לחלל את קדושתם על כסף ולאכול את התמורה בירושלים.
- מי שלא השלים את תהליך זה ירגיש צער אם אדם אחר ייחנה מתהליך שהוא התחיל.

מסר מרכזי:

רש"י מדגיש את ההיבט האישי והרגשי של המצוות הללו. התורה מכירה בצער ובעגמת הנפש שיכולים להיגרם לאדם שלא השלים תהליך חשוב שהתחיל בחייו, ולכן מאפשרת לו לחזור הביתה ולהשלים את המעשה המשמעותי לפני שהוא יוצא למלחמה.

הרמב"ן מסביר שהתורה מצווה לשלושת החוזרים לשוב כדי למנוע את בריחתם מהמלחמה, כיוון שליבם טרוד בביתם, בכרמם או באשתם.

הרש"ר הירש מסביר שהתורה מדגישה את ערך תפקידי החיים בשלום, ולכן פוטרת ממלחמה את מי שנמצא בשלבים משמעותיים בבניית ביתו, עבודת שדהו או הקמת משפחתו, כדי להבטיח שיוכל למלא תפקידים אלו במלואם.

ההפרדה בין שלושת הסיבות הראשונות לסיבה הרביעית

רבי יוסף בכור שור מסביר שההפרדה נדרשת כי הירא ורך הלבב שונה מהאחרים: הוא מהווה תקלה שמפחידה ומחלישה את יתר הלוחמים, ולכן יש להכריז עליו בנפרד.

הכנת הלוחמים

הרמב"ן מסביר שהכנה מעודדת את הלוחמים באמונה אופטימית שכולם יחזרו בשלום, בעוד השוטרים מכינים את הצבא למציאות המלחמה שבה עלולות להיות אבידות, ומשחררים את אלו שעלולים לערער את הצלחת הקרב.

מלחמת מצווה

חז"ל הבחינו בין סוגי מלחמות, וקבעו שלחזרה מן המלחמה מותרת רק במלחמת רשות, אך במלחמת מצווה (חובה), כל הלוחמים חייבים להילחם, משום שמצוות מלחמת המצווה גוברת על שאר המצוות, גם כאשר יש חשש לפיקוח נפש.

הספורנו מסביר שהפסוק "כי תצא למלחמה" מתייחס למלחמת רשות, שבה מותר לשחרר לוחמים מהמערכה. לעומת זאת, במלחמת מצווה, כגון מלחמת שבעת העממים או מלחמת עמלק, כולם חייבים להילחם, כולל חתן מחדרו וכלה מחופתה, כפי שמובא במקורות.

מהי מלחמת מצווה?

הרמב"ם מגדיר שלוש קטגוריות של מלחמות מצווה:

1. **מלחמת שבעת העממים**: מבוססת על הציווי להשמיד את העממים שגרו בארץ ישראל לפני כיבושה, כמפורט בדברים ז' ודברים כ'.
2. **מלחמת עמלק**: ציווי למחות את זכר עמלק, בשל פגיעתו בישראל בצאתם ממצרים, כמובא בדברים כ"ה.
3. **עזרת ישראל מיד צר**: מלחמת הצלה להגנה על ישראל מפני אויבים, המבוססת על הפסוק "לא תעמוד על דם רעך" (ויקרא י"ט).

מלחמות מצווה אלו מחייבות השתתפות כללית, בשונה ממלחמות רשות, שמטרתן להרחיב גבולות או לחזק את מעמד המלך.

הקריאה לשלום במלחמה

המצווה היא לקרוא לשלום לפני יציאה למלחמה, אך יש הבדל בין ערים רחוקות לערים קרובות:

1. **לפי רש"י**:
הקריאה לשלום חלה רק על ערים רחוקות (מלחמת רשות), בעוד בערים קרובות, השייכות לשבעת העממים, אין לקרוא לשלום אלא להחרימם.
2. **לפי הרמב"ן**:
פסוק י' הוא כותרת לכל היחידה, ולכן יש חובה לקרוא לשלום גם לערים קרובות וגם לערים רחוקות, אך בתנאים שונים – בערים קרובות השלום מותנה בקבלת עול ה', ואילו בערים רחוקות מדובר בכניעה ובמסים בלבד.

ההיגיון:

ההבחנה נובעת מהמטרה – למנוע תועבות של עובדי אלילים בערים הקרובות, ולהבטיח תנאי כניעה באזורים הרחוקים.

סיכום פירוש הרמב"ן:

1. ביאור דברי הספרי:

- הרמב"ן מסביר שדברי הספרי, המובאים ברש"י, מתייחסים רק למקרה שבו העיר מסרבת לקריאה לשלום.
- הקריאה לשלום עצמה חלה גם במלחמת מצווה, בניגוד למשתמע בפשטות מדברי רש"י.

2. ראייה ממשה וסיחון:

- משה רבנו קרא לשלום לסיחון, אף על פי שסיחון היה בארץ ישראל, שהייתה מיועדת להחרמה, מה שמוכיח שהקריאה לשלום חלה גם במלחמת מצווה.

3. ראייה מן הירושלמי:

- הרמב"ן מביא את מדרש הירושלמי, שבו מתואר שיהושע בן נון קרא לשלום לכל עמי הארץ.
- ערים שביקשו שלום נענו, כמו הגבעונים, בעוד אלו שבחרו להילחם הובסו.

4. הבדל בין ערים קרובות לערים רחוקות:

- בערים רחוקות תנאי השלום כוללים מסים ועבדות בלבד.
- בערים קרובות (שבעת העממים), תנאי השלום כוללים גם קבלת איסור עבודה זרה, לאור האיסור לשמר עובדי אלילים בארץ ישראל ("לא ישבו בארצך פן יחטיאו אותך" - שמות כ"ג).

מסקנה מרכזית:

הרמב"ן מבהיר שהקריאה לשלום חלה על כל סוגי המלחמות, כולל מלחמת מצווה, אך תנאי השלום משתנים בהתאם לקרבת העיר ולתכלית המלחמה.

השחתת עצים

בעת מצור, התורה אוסרת לכרות עצי מאכל משום שהם מספקים מזון, אך מתירה לכרות עצים שאינם עצי מאכל למטרות צבאיות. ההנמקה משלבת היבט פרקטי (שימור מזון) והיבט מוסרי (העץ אינו אויב). המצווה משקפת איזון בין צרכים צבאיים לשימור משאבי הטבע והחיים.

פרשנים

הרמב"ן מסביר את האיסור:

- **בפשט:** התורה אוסרת השחתת עצי מאכל לשם בניית מצור ללא צורך.
- **לפי חז"ל:** מותר לכרות עצי מאכל אם יש הכרח צבאי, אך יש להעדיף תחילה כריתת עצי סרק.
- **היתר הכריתה:** אם העץ משמש את אנשי העיר ללחימה, מסתור, או גורם מכשול לכיבוש העיר, מותר להשחיתו כחלק מהצרכים הצבאיים.

לפי רש"י, הביטוי "כי האדם עץ השדה" הוא שאלה רטורית: האם עץ השדה הוא כמו אדם שיכול להילחם בק? מכיוון שהתשובה היא לא, אין סיבה להשחיתו.

רש"י רואה את המילה "כי" כ"שמא" ומדגיש את ההיבט המוסרי: אין להשחית עץ שאינו אויב ואינו לוחם בך. ראב"ע מפרש את "כי" כסיבה, ומדגיש את ההיבט התועלתני: חיי האדם תלויים בעץ השדה, ולכן יש לשמור עליו.

רש"י מסביר שכריתת עצים שאינם עצי מאכל מותרת לשם בניית מצור, עד שהעיר תיכנע ותהיה כפופה למנצחים. המילים "עד רדתה" מבהירות את מטרת המצור – להכניע את העיר, ולא להשחית סתם לשם פגיעה.

אשת יפת תואר

סיכום פרשת אשת יפת תואר:

מה הפרשה באה להתיר ומה לאסור?

- מתירה: ללוחם לקחת אישה נוכריה יפת תואר מבין השבויות, אך בתנאי שיינשאו כחוק.
- אוסרת: יחסים כפויים מיידים, התעמרות בשבויה או מכירתה כעבד.

ההגבלות המוטלות על החייל החפץ בשבויה:

1. להביאה לביתו.
2. לגלח את ראשה ולעשות את ציפורניה.
3. להחליף את בגדי השבי.
4. להמתין חודש ימים כדי שתתאבל על הוריה ומשפחתה.

הנמקה להגבלות:

- ההגבלות נועדו לצמצם את יצריו של הלוחם ולאפשר לו לחשוב באופן מושכל על מעשיו.
- הן מבטאות כבוד לשבויה ומעניקות לה זמן להתאבל ולהתאקלם, במקום להתייחס אליה כשלל מלחמה בלבד.

על מי מגינה התורה במצווה זו?

- על השבויה: מעניקה לה מעמד של כבוד והגנה מפני פגיעה פיזית ונפשית.
- על הלוחם: מונעת ממנו להיגרר אחר יצריו ותורמת לעידון המוסר האישי גם במצבי קיצון.

נכונות התורה לתת מקום ל"וחשקת בה":

התורה מכירה בחולשת האדם במצבי מלחמה ומאפשרת דרך מוגבלת ומפוקחת למימוש יצריו, במטרה למנוע מעשים חמורים יותר כמו אונס או התעמרות.

הקשר היסטורי ומוסרי:

בניגוד למנהגי התקופה, שבהם שבויים, במיוחד נשים, נחשבו לשלל מלחמה, התורה יוצרת מסגרת מוסרית המחייבת את הלוחם לנהוג בכבוד ובאנושיות כלפי השבויה.

חלקי המצווה:

1. **פסוקים א-י"ג:** דנים במעשיו של החייל אם הוא חפץ בשבויה, כולל ההכנות וההמתנה לפני קיום הנישואים.
2. **פסוק י"ד:** עוסק במקרה שבו החייל מחליט לאחר מכן שאינו חפץ בה, ומחייב לשחררה לחופשי ללא ניצול.

פירוש הרמב"ן לטעם המעשים המוטלים על השבויה:

הרמב"ן מסביר שגילוח השיער, הסרת בגדי השבי ועשיית הציפורניים נועדו לשנות את מראה השבויה, כדי לצמצם את משיכתו היצרית של הלוחם ולאפשר בחינה אמיתית של כוונותיו כלפיה. בכך נמנעת התייחסות לשבויה כאובייקט והקשר מבוסס על החלטה מודעת.

הרמב"ן מציג ארבעה טעמים למעשי השבויה:

1. **רש"י:** המעשים נועדו לנוול את השבויה כדי להפחית את תשוקתו של החייל כלפיה.
2. **ראב"ע:** התורה מאפשרת לשבויה להתאבל על משפחתה מתוך כבוד להוריה שנהרגו במלחמה.
3. **מורה הנבוכים (הרמב"ם):** המעשים נועדו לחמול על השבויה, לאפשר לה למצוא מנוחה לנפשה ולצמצם את הכפייה.
4. **דעת הרמב"ן:** המעשים נועדו לנתק את השבויה מעבודת האילים, מעמה ומולדתה, לאפשר לה זמן לעבד את השינוי ולעודד אותה להשתלב בעם ישראל מבחירה ולא מתוך כפייה.

רש"י מתמקד בחייל, בעוד שאר הפרשנים מעמידים את רוחתה של השבויה במרכז.

לפי הרמב"ם, השבויה נדרשת להתגייר כדי להינשא לשובה. אם היא מסרבת, ממתנים שנה ומאפשרים לה לקבל את שבע מצוות בני נח, אך אם היא ממשיכה לסרב להתגייר, השובה מחויב לשחררה ואינו רשאי לשאתה כאישה. הכפייה על גיור אסורה.

התורה מחייבת את השובה לשחרר את השבויה לחופשי אם אינו חפץ בה כאשתו, ואוסרת עליו למכור אותה או להתעמר בה. ראב"ע מסביר כי "התעמרות" פירושה רמאות, והתורה מבטיחה שמעמדה של השבויה לא ינוצל לרעה לאחר שנלקחה. מצווה זו מבטאת את מחויבות התורה לשמירה על כבוד האדם, גם במצבי קיצון כמו מלחמה.

הרב אליעזר מלמד מסביר כי היתר אשת יפת תואר ניתן בימי קדם כנגד יצר הרע, כדי להסדיר את התנהגות החיילים במצבי מלחמה אכזריים ולמנוע עבירות חמורות יותר. בימינו, בעקבות השפעת מוסר התורה, חלו שינויים משמעותיים בדיני המלחמה בעמי המערב, כולל הגנה על זכויות האוכלוסייה המנוצחת ואכיפת חוקים צבאיים. לפיכך, פסק תוקף ההיתר, וחזר הדין שאוסר יחסים מחוץ לנישואין כהלכה.

שמירת המחנה

מהי המצווה ומתי היא חלה?

- המצווה היא לשמור על קדושת מחנה הצבא כאשר יוצאים למלחמה.
- היא חלה בעת שהצבא נמצא במחנה במהלך הלחימה.

מה נכלל במצווה?

1. הימנעות מכל דבר רע: שמירה על טהרה מוסרית ורוחנית.
2. הרחקת מי שאינו טהור (מקרי טומאה, כמו קרי לילה) מחוץ למחנה עד שייטהר.
3. שמירה על ניקיון המחנה באמצעות חפירה וכיסוי פסולת אישית.

האם המקרים בפסוקים הם דוגמאות או דינים מחייבים?

- הפסוקים מציגים דוגמאות מעשיות (הרחקת טומאה, כיסוי צואה) כחלק מהקפדה כוללת על קדושה וטהרה במחנה, אך הם משקפים את הצורך הכללי בשמירה על המחנה כמרחב קדוש.

מהי ההנמקה למצווה?

- **הנמקה רוחנית:** "כי ה' אלוהיך מתהלך בקרב מחנך" – נוכחות ה' במחנה מחייבת שהמחנה יהיה קדוש.
- **תוצאה מעשית:** שמירה על קדושה מבטיחה את הצלחת המלחמה, "להצילך ולתת אויביך לפניך".

מה במציאות מחנה צבא עלול להוביל לחוסר קדושה?

- חוסר סדר, צפיפות, ותנאי חיים מאתגרים עלולים להביא להזנחה פיזית או מוסרית.
- האווירה הקשה של מחנה צבא עשויה ליצור לחצים שמובילים להתנהגות לא הולמת או לטומאה.

מדוע דווקא מחנה צבא זקוק לשמירה מיוחדת?

- מחנה צבא הוא מקום שבו העם תלוי בניצחון, וכדי לזכות בעזרת ה' יש להבטיח שמירה על ערכי קדושה וטהרה.
- התורה מבקשת להעלות את הרמה המוסרית גם בתנאי מלחמה קשים, כדי לשמור על נוכחות ה' במחנה ולהבטיח הצלחה.

פרשנים

לדברי רש"י, המצווה כוללת שני היבטים:

1. **הרחקת טומאה מהמחנה:** חייל שאינו טהור נדרש לצאת מחוץ למחנה עד שייטהר ("ויצא אל מחוץ למחנה").
2. **שמירה על ניקיון המחנה:** החייל מצווה לשאת יתד בנוסף לכלי מלחמתו, כדי לחפור ולכסות את הפרשותיו, ולשמור על קדושת המחנה.

המצוות משקפות הקפדה על קדושה וניקיון במחנה הצבאי.

סיכום טעמי מצוות "ונשמרת מכל דבר רע" לפי הרמב"ן:

אזהרה כללית:

הציווי בא להזהיר את העם בעת מלחמה, כאשר החטא מצוי יותר בגלל האווירה המתוחה וההתנהגות במצבי קיצון.

סכנות המלחמה:

1. מוסרית:

- בעת מלחמה, הטבע האנושי נוטה לאכזריות ולמעשים בלתי מוסריים כגון גזל, חמס, וניאוף.
- הציווי נועד לרסן התנהגות זו ולשמר את המוסר גם בשדה הקרב.

2. רוחנית:

- המחנה צריך להישאר קדוש כדי שהשכינה לא תסתלק ממנו.
- עבירות חמורות במחנה עלולות לגרום לסילוק נוכחות ה' ולחולשה רוחנית.

3. חברתית:

- חז"ל דורשים ש"דבר רע" כולל לשון הרע, שכן מחלוקת פנימית במחנה עלולה להזיק יותר מאשר האויב החיצוני.

4. ביטחונית:

- שמירה על קדושה וניקיון מבטיחה את הצלחת המלחמה, שכן העבירות עלולות לגרום לאובדן סיוע אלוהי ולהפסד בקרב.

המחנה כמקדש ה':

הרמב"ן מדגיש שהמחנה נחשב כמקדש, ולכן נדרשת שמירה על טהרה פיזית ורוחנית, כולל הרחקת טומאה וכיסוי צואה, כדי לשמר את נוכחות ה' ולעורר תקווה לישועה.

מסר מרכזי:

הציווי מדגיש כי גם בשעת מלחמה, יש לשמור על מוסר, קדושה ואחדות במחנה, מתוך הבנה שגורמים אלו חיוניים לניצחון ולעזרתו של ה'.

סיכום מצוות "נקי יהיה לביתו" (דברים כ"ד, ה):

1. מהי המצווה ומתי היא חלה?

- אדם שנשא אישה חדשה פטור משירות צבאי ועבודות ציבוריות למשך שנה.
- המצווה חלה גם במלחמת רשות, אך לא במלחמת מצווה שבה כולם מחויבים להשתתף.

2. הנמקה בכתובים:

- התורה מצווה על החתן "לשמח את אשתו" בשנה הראשונה לנישואיהם.

- הדבר מדגיש את חשיבות בניית קשר יציב ומשמעותי בתחילת חיי הנישואין.
3. מדוע חתן טרי ולא אב לילדים?

- התורה שמה דגש על יצירת בסיס חזק לנישואין חדשים, המהווה יסוד חשוב למשפחה העתידית.
  - אב לילדים צעירים כבר ביסס את משפחתו, ולכן הוא אינו זקוק לאותה "שנת התמקדות".
4. השוואה לחוזרים מעורכי מלחמה (פרק כ', א-ט):

- כמו מי שבנה בית או נטע כרם, גם החתן טרי פטור ממלחמת רשות כדי למנוע את הסחת דעתו ולעודד התמסרות למשימותיו האישיות.
5. תפיסה עקרונית:

- התורה מעריכה את חשיבותם של חיי שלום, משפחה ומעגלים אישיים.
- היא מבטאת גישה מוסרית שמעדיפה לאזן בין צרכי הכלל לצרכים האישיים של האדם.

סיכום פרשנות רס"ג ורש"י על "נקי יהיה לביתו" (דברים כ"ד, ה):

1. רס"ג:

- מפרש את "נקי" כ"פנוי" – החתן משוחרר מכל עיסוקי הצבא ומוקדש לביתו ולמשפחתו.
2. רש"י:

- "לא יעבור עליו לכל דבר": החתן פטור מכל משימות הצבא, כולל אספקת מים, מזון או תיקון דרכים, בניגוד לחוזרים מעורכי מלחמה (כגון בנה בית או ארס אישה), שחייבים במשימות אלו.
- "יהיה לביתו": הפטור חל גם על מי שכבר השלים חנוכת בית או חילול כרם, והוא פטור מכל מחויבות צבאית, כולל עזרה בעורף.

עיקר המסר:

החתן הטרי זוכה לפטור מוחלט מכל עיסוקי הצבא, כדי להקדיש את זמנו לבניית משפחתו ולחזיק ביתו החדש.

מלחמת עמלק

עמלק, צאצא של אליפז בן עשו, הוא אויב היסטורי של עם ישראל, שנלחם בהם ברפידיים ותקף את הנחשלים במדבר, פעולה שנתפסה כחטא מוסרי חמור. התורה מצווה על מחיית זכר עמלק, כמלחמת מצווה שמטרתה למגר את עמלק מן העולם, מתוך ראייתו כאיום רוחני ומוסרי.

במלחמה ברפידיים, משה, אהרן וחור תמכו במאמץ הרוחני, בעוד יהושע הוביל את הלוחמים, מה שממחיש את השילוב בין עזרה אלוקית למאמץ אנושי במאבק נגד עמלק.

המדרש בפסיקתא דרב כהנא מדמה את התקפת עמלק לאדם שקופץ לאמבטיה רותחת, אף על פי שנכוה, רק כדי לקרר אותה לאחרים. יציאת מצרים הפילה אימה על כל העמים, אך עמלק העז לתקוף את ישראל, ובכך שבר את מחסום הפחד והוכיח לעמים שאפשר להילחם בישראל למרות ניסי ה'. מעשה זה הוביל לשינוי תודעתי שאפשר לעמים נוספים לפגוע בישראל.

לפי המלבי"ם, מלחמת עמלק נגד ישראל הייתה מלחמה דתית שנבעה מכפירה באלוהים. בעוד שעמים אחרים פחדו מהניסים שראה ה' במצרים ובים סוף, עמלק הקשיח את לבו וטען שהניסים הם רק תעלולים או חכמת משה. במעשיו, עמלק ביקש להוכיח שאין ביכולת ה' להושיע את ישראל, ומטרתו המרכזית הייתה להילחם בקיומו ובכוחו של ה'.

הפרשנים נחלקו בפירוש המילים "ולא ירא אלוקים":

1. **רש"י:** מתייחס לעמלק, וטוען שמעשיו נבעו מכפירה מוחלטת ביראת ה' ובכוחו של אלוהים, מה שהוביל אותו לתקוף את ישראל למרות הניסים.

2. **חזקוני:** מפרש שהביטוי מתייחס לעם ישראל, וטוען שהעמלק הצליח לפגוע בהם משום שהם התרשלו בקיום מצוות ולא היו יראי אלוקים, ולכן איבדו את ההגנה האלוקית.

שני הפירושים מדגישים נקודות שונות: רש"י מתמקד בכפירת עמלק, בעוד חזקוני מזהיר מפני התרשלות רוחנית של ישראל.

משמעות הציווי בימינו

הרמב"ן:

הבנת המדרש:

- **שאלה:** האם הזכירה נועדה ללב בלבד?
- **תשובה:** המילים "לא תשכח" מתייחסות לשכחת הלב, ולכן "זכור" חייב להיות ביטוי מילולי בפה, כלומר אמירה או קריאה פומבית.

משמעות הציווי בפועל:

הרמב"ן מסביר שזכירת עמלק נועדה לשמור את שנאתו לדורות ולחנך את הבנים על פגיעתו בישראל.

- **בפה:** קריאת פרשת זכור בציבור כדי להנציח את זכר מעשיו של עמלק.
- **במעשה:** מחיית זכר עמלק באופן מעשי.

משמעות לדורות:

הציווי מחייב אותנו לזכור את פגיעתו המוסרית של עמלק ולפעול לחיסול השפעתו, הן דרך הנחלה לדורות והן באמצעות מעשים, כחלק מחינוך מוסרי והגנה על זהותנו הלאומית והרוחנית.

פתח תפתח

יחידה זו עוסקת במצוות של יחס לעני

חומש דברים כולל את נאומו של משה רבנו שמכין את בני ישראל מבחינה אמונית, ערכית ומעשית לקראת הכניסה לארץ ישראל והשינויים שיבואו בעקבותיה. השינויים כוללים מעבר מחיים ניסיוניים במדבר, בהם הקיום היה תלוי במן ובתלות ישירה בקב"ה, לחיים טבעיים בארץ ישראל, בהם האדם אחראי לעשייתו ולפרנסתו. שינוי זה מוביל לאתגרים חדשים, כגון הסכנה לשכחת הקב"ה ותלות בהישגי האדם, וכן יצירת פערים כלכליים ומעמדות בעם. מצב זה מחייב ערבות הדדית כלפי אלו המתקשים לפרנס את עצמם.

פרשנים

רמב"ם:

שמונה מעלות בצדקה:

להלן שמונה מעלות הצדקה לפי הרמב"ם, מסודרות מהגבוהה לנמוכה:

1. **המעלה הגבוהה ביותר:** סיוע לעני באופן שמאפשר לו להתייצב כלכלית ולהימנע מתלות באחרים, למשל באמצעות מתנה, הלוואה, שותפות או מציאת עבודה.
  - מבוסס על הפסוק: "והחזקת בו, גר ותושב וחי עמך" (ויקרא כ"ה, ל"ה).
2. **המעלה השנייה:** נתינה דיסקרטית שבה גם הנותן וגם המקבל אינם יודעים זהות אחד של השני.
  - דוגמה: לשכת חשאים במקדש, או קופה ציבורית בניהול נאמן.
3. **המעלה השלישית:** נתינה שבה הנותן יודע למי הוא נותן, אך המקבל אינו יודע ממי קיבל.
  - דוגמה: נתינה בסתר, כמו השארת כסף בפתח ביתו של העני.
4. **המעלה הרביעית:** נתינה שבה העני יודע ממי קיבל, אך הנותן אינו מתגאה או מבייש את המקבל.
  - דוגמה: השארת מעות מאחורי הגב כך שהעני ייקח בלי להרגיש מושפל.
5. **המעלה החמישית:** מתן צדקה ישיר לפני שהעני נאלץ לבקש.
  - דוגמה: השארת מעות מאחורי הגב כך שהעני ייקח בלי להרגיש מושפל.
6. **המעלה השישית:** מתן צדקה לאחר שהעני ביקש עזרה.
7. **המעלה השביעית:** מתן צדקה בסכום פחות מהראוי, אך עם יחס טוב ונעים.

8. **המעלה השמינית (הנמוכה ביותר):** מתן צדקה מתוך עצבנות או חוסר רצון, ללא יחס חיובי כלפי העני.

בחומש דברים, התורה מדגישה את חשיבות מצוות הצדקה לא רק במתן כספי אלא בהעמקה לערכים מהותיים:

1. **חשיבה לטווח ארוך** – עידוד לשיקום העני.
2. **התחשבות בהיבטים נפשיים** – שמירה על כבודו של המקבל.
3. **חינוך לערבות ואכפתיות** – פיתוח סולידריות חברתית.

הדרכה זו חיונית ליצירת חברה מאוחדת וליחס מאוזן כלפי רכוש פרטי.

שמיטת כספים, צדקה והלוואה

מצוות שמיטת חובות נראית כסתירה לצדק הטבעי, המחייב את הלווה להשיב את כספו למלווה. אך התורה מצווה לוותר על החוב כדי לקיים חסד עם העני. לצד מצווה זו, מצוות ההלוואה משלימה את שמיטת הכספים ומשמשת כלי להקלת מצוקת העניים. חז"ל למדו מהלכות אלו את עקרונות הצדקה, והרמב"ם ראה בהלוואה את מדרגת הצדקה הגבוהה ביותר.

פרשנים

רש"י מתייחס למצוות שמיטת כספים ולמצב האביונות:

1. **שמיטת חובות:** בפסוק ב' מפרש רש"י "שמוט את ידו של כל בעל משה" – דרישה להפסיק את גביית החוב.
2. **האביון:** בפסוק ד' מתייחס רש"י לסתירה עם פסוק י"א. הוא מסביר כי כאשר ישראל עושים רצון ה', לא יהיו אביונים בתוכם, ואביונים ימצאו רק בין עמים אחרים. אך אם לא ינהגו כראוי, יהיו אביונים בקרבם.
3. **פירוש המילה "אביון":** מציין את המשמעות – אדם תאב לכל דבר, המסמל עוני וצורך מתמיד.

"מקץ שבע שנים תעשה שמיטה":

ראב"ע מפרש שמצוות שמיטת החובות מתרחשת בתחילת השנה השביעית, כפי שהסביר גם לגבי מצוות הקהל. הוא רואה בכך עדות לקשר בין המצוות הללו ולזמן קיומן בתחילת השנה.

הרמב"ן מפרש שמצוות שמיטת כספים חלה בסוף השנה השביעית, בהתאם לדעת חז"ל. הוא מסביר ש"בקץ" משמעותו "בסוף", ושנת השבע היא סיום מחזור השנים. לשיטתו, הפסוק עוסק בשמיטת כספים במקביל לשמיטת הארץ, המתרחשת גם בסוף השנה השביעית.

רבי יונתן אייבשיץ מדגיש את הערך הרוחני במצוות שמיטת כספים ושנת השמיטה. הוא מסביר שמצווה זו מלמדת את האדם על ארעיות החיים ועל כך שהרכוש שייך לה'. היא נועדה לשחרר את האדם מהשקעה מוגזמת בצבירת

רכוש, להפחית עיסוק מופרז במסחר, ולעודד הסתפקות במועט ואמונה בברכת ה'. המצווה מסייעת לשמר את מידת האמונה והביטחון בה' ומחנכת את האדם להתרכז בערכים רוחניים ולא ברכוש חומרי.

הראי"ה קוק ב"עין אי"ה" וב"הקדמה לשבת הארץ" מדגיש את המשמעות העמוקה של שנת השמיטה, שהיא לא רק הפסקה בעבודת האדמה, אלא גם תיקון חברתי ורוחני. בשנת השמיטה, העול הכבד של העשירים על העניים מוסר, ומוסדות העבדות והחוב מתבטלים. השמיטה משחררת את האדם מכבלי הצרכים החומריים, ומביאה לשוויון ולמרגוע נפשי, בשאיפה לשלום אלוקי שבו אין רכוש פרטי קפדני, וכל בריות ה' נהנות מהברכה באופן שווה.

צדקה והלוואה

הפסוקים מדברים על מצוות הצדקה וההלוואה כלפי העניים.

1. **הצדקה:** כאשר יש אדם עני בין אחיך, אל תסגור את ידך ותסייע לו בצרכיו, תפתח את ידך ותתן לו את מה שהוא צריך.
2. **ההלוואה:** יש להימנע מלחשוב שהשנה הקרובה היא שנת השמיטה, ולכן יש להתפתות לא לתת לו כסף. עליך לתת לו את ההלוואה, ללא רעיון של רווח אישי, מתוך כוונה טובה.
3. **ברכת ה':** אם תיתן לו, ה' יברך אותך בכל מעשיך ויתמוך בך.
4. **הצורך במתן:** העני תמיד יהיה בקרבך, ולכן יש לפתוח את היד לעזרה.

פרשנים

רש"י מפרש את הפסוקים כך:

1. **"פתח תפתח":** מצווה להיפתח ולתת אפילו פעמים רבות, כמו ציווי הווה ממושך.
2. **"העבט תעביטנו":** אם העני לא רוצה לקבל צדקה כמתנה, יש לתת לו הלוואה.
3. **"די מחסורו":** אין מצווה להעשיר את העני, אלא לספק את צרכיו הבסיסיים.
4. **"אשר יחסר לו":** מתן עזרה לכל מה שחסר לו, אפילו דברים כגון סוס לרכוב עליו או עבד לרוץ לפניו.
5. **"נתון נתן לו":** יש לתת שוב ושוב, אפילו פעמים רבות, כפי שמורה ההווה הממושך.

רש"י מסביר כי המילה "שעריך" מתייחסת לעניי העיר שלך, כלומר, יש עדיפות לתת צדקה לעניי עירך לפני עניי עיר אחרת.

הרב שאול ישראלי מציין כי מצוות השמיטה והמצוות הקשורות לה יש להן היבט חברתי עמוק שמטרתן לצמצם פערים כלכליים בחברה. המצוות כוללות את השמיטה, הלוואה, שמיטת כספים, יובל ואיסור לקיחת ריבית. כל מצווה תורמת לביטול הניגודים החברתיים והמעמדיים, ובייחוד:

1. **שבת הארץ:** מבטלת את ההבדלים המעמדיים לכל אורך שנת השמיטה, ולא משנה אם מדובר באדון או עבד, אזרח או גר.
2. **שמיטת כספים:** מונעת הצטברות של כספים בידי יחידים, ומביאה למחיקה של חובות בסוף כל שמיטה.

3. **יובל:** מבטיח ששום אדם לא יוכל לרכז רכוש (כגון קרקעות) בידו לאורך זמן, כי כל אחד חוזר לאחוזתו, מה שמבטל את ההבדלים החברתיים.

הרב ישראלי מציין שהמצוות הללו מבצעות "מהפכה חברתית" שבאה ללא אלימות, תוך שמירה על מהות יחסי עשיר ועני, ומספקת פתרון לבעיות הכלכלה החברתית המודרנית.

הענקה

הפסוקים המתארים את מצוות העבד העברי מציינים את הדרך בה יש לשחרר את העבד בתום שש שנים ולהעניק לו מתנות שונות: צאן, גרן ויקב, מכל מה שה' ברך את בעליו. על פי המצווה, יש להיזכר בעבדות במצרים ולזכור את העדפת החירות.

לכאורה, מצווה זו לא מתייחסת באופן ישיר לעניים, אך למעשה, העובדה שמישהו נמכר לעבדות נובעת ממצבו הכלכלי. ההיבט הכלכלי של מצווה זו קשור לכך שהאדם היה במצב של עוני, שמוביל אותו להתקבל כעבד עברי, ולכן יש לראות את מצוות הענקה כחלק מהמערכת החברתית המיועדת לתמוך בעניים ולהקל עליהם.

פרשנים

סיכום על פי רש"י:

- רש"י [יב]** – כשהתורה מדברת על "כי ימכר לך", מדובר במקרה בו אדם נמכר לעבדות על ידי בית דין בעקבות גניבה. ברש"י יש גם חידוש בנוגע לעבד עברי, שגם העבריה יוצאת בשש שנים, ואינה נמכרת בגין גניבה, אלא אם אביה מכר אותה. גם אם העבד או העבדת יצאו לפני שהגיעו למלוא שש השנים, הם צריכים להשתחרר בסיום התקופה.
- רש"י [יד]** – פסוק זה מציין שהעבד צריך לקבל ממה שברך ה' את בעליו. רש"י מפרש ש"מצאנך", "מגרנך" ו"מיקבך" הם רק דוגמאות והכוונה היא לכל מה שנחשב ברכה, ולא רק לדברים ספציפיים אלה, כולל פרדות.
- רש"י [טו]** – מצוות הענקה נובעת ממעשי ה' כלפי בני ישראל, ולכן יש לזכור את העבר ולהעניק לאחרים כפי שה' העניק לעם ישראל במצרים ובקריעת ים סוף.
- רש"י [יז]** – המילה "עבד עולם" איננה מתייחסת לשעבוד אינסופי, אלא מדובר בשעבוד עד שנת ה"יובל", כאשר כל אדם חוזר אל נחלת אבותיו.
- רש"י [יז]** – התורה מציינת שיש להעניק גם לאמה העבריה, אך לא כל אמה יכולה להירצע כמו העבד. יש הבחנה בין עבד נרצע לבין אמה, שנרצה רק במקרה שבו העבד עצמו רוצה להישאר עבד לנצח.

(ביהדות, אָמה עברייא היא נערה יהודייה שנמכרה לשפחה על ידי אביה. בתורה נאמרו לגביה דינים מיוחדים לעניין דרך העסקתה וחייבים שונים של האדון כלפיה. בדומה לעבד עברי, גם האמה העבריה אינה מכורה ממש, אלא רק עבודתה ('מעשה ידיה') מכורה לאדון).

המשמעות החברתית של דיני אמה עברייא ומצוות הענקה

סיכום על יסוד המוסרי של מצוות הענקה והקשר לחוק הישראלי:

1. **היסוד המוסרי שבמצוות הענקה:** מצוות הענקה, כפי שמופיעה בתורה, משדרגת את תחום האחריות של המעביד כלפי העובד לאחר סיום עבודתו. המוסר הבסיסי שמונח ביסוד מצווה זו הוא דאגה לעובד גם אחרי סיום תקופת עבודתו. המעביד לא משאיר את העובד חסר כל, אלא מחויב לדאוג לו בתום העבודה ולספק לו תמיכה כלכלית שתסייע לו להתחיל מחדש, בדומה לפיצויים או מענק.
2. **האמירה של התורה על אחריות האדון/מעביד:** התורה מצהירה כי המעביד צריך לדאוג לעובד גם לאחר שחרורו, ומכאן נובע העיקרון של דאגה לעתידו הכלכלי של העובד. בכך יש אחריות מוסרית של המעביד לא רק כלפי העובד בזמן העבודה, אלא גם לאחר תום תקופת השירות, כדי להבטיח שהעובד לא יישאר במצב של חוסר. דאגה זו מתבטאת בהענקה אשר מהווה תשלום פיצויים לאחר סיום עבודה.
3. **ההתגשמות המודרנית של מצוות הענקה בחוק הישראלי:** רעיון ההענקה שציוותה התורה התגלגל לחוק הישראלי בצורה של פיצויי פיטורין. פרופ' עמוס פריש מציין כי ספר החינוך הציע המלצה למעבידים לשלם פיצויים לעובדיהם עם סיום העבודה, והעקרון הזה אומץ על ידי מערכת המשפט. השופט משה זילברג ציין כי רעיון הפיצויים מקורה במצוות הענקה שבספר התורה. מאוחר יותר, חוק פיצויי פיטורין (1963) בישראל החל להטיל על המעבידים את החובה לספק פיצויים לעובדים עם סיום העסקתם, כחלק מהתפיסה המוסרית והחוקית של דאגה לעובדים גם לאחר סיום העבודה.

סיכום על מגוונת התורה במצוות אמה עברייא:

במצוות אמה עברייא, התורה מגוונת על הנערה במצב של עבדות וניצול, במיוחד בהקשר של ניצול מיני. היא מקפידה על כך שהאדון לא ינצל את המצב וכיפה על הנערה חיים של שעבוד עד תום תקופה מוגדרת. הכוונה של התורה היא למנוע מצב שבו אישה צעירה תישאר במצב של תלות ועבדות ממושכת, תחת ניצול, גם אם עיסוקה העיקרי במכירה זו הוא כלכלי.

התורה מציבה שני מסלולים עיקריים במקרה של אמה עברייא: האדון חייב או לשחררה בתום שש שנים או להפוך את הקשר לאישות תקנית. כאשר מדובר בנערה צעירה, חובת השחרור או הקשר התקני חייבת להתבצע כאשר היא מגיעה לגיל ההתבגרות. בכך, התורה מגוונת על הנערה ומוודאת שלא תישאר תחת ניצול מיני או כלכלי, ומאידך מספקת לה את האפשרות לשדרג את מצבה.

חז"ל, בהמשך, הדגישו כי אין לאפשר לעבדות כזו להימשך במקרה של אישה בגיל ההתבגרות, ובכך יש חידוש מהותי בתנאי השעבוד של נשים בתקופה ההיא, המנוגד לניצול ולשעבוד המיני.

איסור ריבית (פרק כג, כ-כא) דני משכון (פרק כד, ו, י-יג)

סיכום קצר:

מצוות איסור הריבית מציינת את האיסור לקחת ריבית מאדם יהודי (הלווה), על כל סוגי ההלוואות, בין אם מדובר בכסף, אוכל או כל דבר אחר. התורה מציינת כי הריבית מותרת רק כלפי נוכרי, ולא כלפי יהודי. התורה גם מדגישה כי על האדם לא לנצל את מצבו הכלכלי של הזולת, ומחייבת להעניק הלוואה מתוך רצון טוב ובתנאים הוגנים, ללא כל תגמול מיותר. יש כאן חיזוק לכך שדאגת התורה היא לא רק לעשיר, אלא גם לאדם הנזקק, כדי שלא יימנע ממנו עזרה בשעת צורך.

פרשנים

לפי רש"י, "נשך" (ריבית) מתוארת כפעולה הדרגתית שמזיקה בצורה בלתי נראית בהתחלה, בדומה לנשיכת נחש. בתחילה ההשפעה עשויה להיראות קטנה או לא מורגשת, אך בהמשך הריבית מצטברת וגורמת לנזק כלכלי משמעותי, ממש כמו נשיכה קטנה שמחמירה עד שהיא פוגעת באופן חמור.

1. על מי חל האיסור:

רמב"ן מוסיף את הביאור שבחומש דברים כי האיסור לא חל רק על המלווה, אלא גם על הלווה, כלומר שגם הלווה צריך להימנע מלקחת ריבית.

2. ממי אסור לקחת ריבית:

איסור הריבית חל רק על הלוואות בין בני ישראל, ולא בין יהודי לנכרי. ביחסים עם נוכרי, אם יש הסכמה בין הצדדים, מותר לקחת ריבית. הנימוק לכך הוא שהאיסור נובע מאחוזה וחסד שבין בני ישראל, ולא מהסכמת הצדדים. לעומת זאת, באיסורים הנוגעים לפגיעות ברכוש (כמו גזל), אין תלות בהסכמה, והם חלים גם בין ישראל לנכרי.

3. מה אסור לקחת בריבית:

אסור לקחת ריבית לא רק על הלוואות כסף או מאכלים, אלא גם על הלוואות חפצים, כמו אבנים לבניין, כלומר כל הלוואה של רכוש.

דיני משכון (פרק כד, ו, י-יג)

הפסוקים עוסקים בדיני משכון בהקשר של הלוואה, במיוחד כשמדובר בהלוואה לעני:

1. אסור לחבל ברכב ובבגד:

התורה אוסרת לקחת משכון שקשור לרכוש חיוני כמו רכב (רְחִים) או בגד (וְרֶכֶב), משום שזהו דבר חיוני לחיים, וייתכן שזה יוביל לפגיעה בכבוד האדם.

2. המשכון על משא:

אם הלווה הוא עני, אין לקחת ממנו את עבֹטוֹ (החפץ המשוכנע) לבית המלווה, אלא יש להשאיר אותו

מחוץ לבית. המלווה חייב להחזיר את המשכון בערב, במיוחד אם מדובר בעניין חיוני כמו בגד של העני.

3. החזרת המשכון:

אם הלווה עני, המשכון (כגון בגד) יוחזר לו בערב לפני הלילה, ובכך תבוא ההגנה עליו, כאמור בתורה: "כְּבֹא הַשֶּׁמֶשׁ". החזרת המשכון נחשבת לצדקה, והמעשה מביא ברכה וחשוב לפני ה'.

הדינים הללו מדגישים את החשיבות בהגנה על העני ובשמירה על כבודו, תוך חובת החזרת המשכון במהרה אם מדובר בחפץ חיוני לחייו.

פרשנים

- **לא יחבול:** רש"י מפרש שזו אזהרה למלווה שלא ימשכן חפצים החיוניים לאדם, כמו דברי מאכל, כאשר משכנתו נלקחת על חובו.
- **לא תשכב בעבוטו:** הכוונה היא שלא תשאיר את המשכון אצלך במהלך הלילה, אלא עליו להיות מוחזר לפני הלילה כדי להבטיח שהעני לא יפסיד את הצרכים החיוניים לו.
- **כבוא השמש:** רש"י מסביר כי אם המשכון הוא בגד, יש להחזיר אותו לפני הלילה, ואפילו אם מדובר בכסות ביום, יש להחזיר אותו בבוקר. פסוק זה מאשר את חובת החזרת המשכון בהקדם.
- **וברכך:** רש"י מוסיף שהחזרת המשכון לא רק מספקת את זכויות העני אלא גם מביאה ברכה למלווה, שכן זו מצווה של צדקה. אם המלווה לא מברך, לפחות תחשב ההחזרה כמעשה צדקה בפני ה'.

הלנת שכר (פרק כד, יד-טו)

מקור האיסור: הפסוקים בחומש דברים מציינים את האיסור להלין שכר, ואותם מצווים לא לעשות זאת במיוחד כלפי שכיר עני ואביון. בהשוואה לפסוק בויקרא (י"ט, י"ג), שבו נאמר האיסור הכללי להלין שכר, כאן מתמקד הכתוב במועסק עני ומובא הסבר נוסף לכך, כלומר השכר שייך לו באופן חיוני והוא נושא את נפשו עליו.

הנימוק למצווה: בפסוקים יש נימוק לכך שהשכיר העני זקוק לשכרו לצרכים בסיסיים ולכן אסור לעכב את שכרו, שכן הוא תלוי בו למזונו ולמחייתו. אם לא ישולם לו בזמן, הוא עלול לזעוק אל ה' וכתוצאה מכך יחשוב למלכה של חטא.

פרשנים

סיכום רש"י:

- **לא תעשוק שכיר:** מדובר בהזהרה כפולה כלפי השכיר העני, שנאסר לעכב את שכרו. לעומת זאת, השכיר העשיר כבר הוזהר על כך בפסוק בויקרא (י"ט, י"ג).
- **אביון:** הכוונה כאן היא למי שנמצא במצב של עוני קשה, כל כך שהוא זקוק באופן מידי לשכר כדי לשרוד.
- **מגרך:** מדובר בגר צדק, אדם שהצטרף לעם ישראל.
- **בשעריך:** הכוונה כאן היא לגר תושב, אדם שאינו יהודי אך אוכל נבלות, ולכן הדין חל גם עליו.
- **אשר בארצך:** הכוונה כאן היא לכל סוגי שכר, כולל שכר בהמה וכלים, כלומר כל דבר שיש לו ערך.
- **ואליו הוא נושא את נפשו:** השכיר, במיוחד העני, זקוק לשכרו באופן מיידי כדי לשרוד, ואם לא יקבלו הוא עלול למצוא את עצמו במצב של סכנת חיים.
- **והיה בך חטא:** אם לא תשלם לו את שכרו, תהיה בכך עבירה על המצווה, שמביאה לתוצאה של חטא.

סיכום רמב"ן:

1. **לא תעשוק שכיר עני ואביון:** רמב"ן מסביר כי התורה אוסרת לעשוק שכירים עניים משום שבדרך כלל השכירים היו עניים. המונח "עני ואביון" מתייחס לשכירים המצויים במצוקה כלכלית, אך אין הכוונה שמדובר רק עליהם, אלא על כל השכירים באופן כללי. חז"ל דרשו כי ישנה הענישה המהירה יותר על עושק שכירים עניים, ולכן יש להיזהר במיוחד כשמדובר בשכירים הללו.
  2. **בְּיוֹמוֹ תִּתֵּן שְׁכָרוֹ:** רמב"ן מסביר כי מה שנאמר בתורה על הלנת שכר ("לא תלין פעולת שכיר") מתייחס לשכיר יום, ויש לשלם לו מיד בסיום יום העבודה, כלומר עד השקיעה. דברי התורה לא באים רק להזהיר על איסור הלנה, אלא גם להבהיר שמי שלא ישלם עד השקיעה, הרי זה חטא.
- בהסבר של חז"ל, הם הבחינו בין שכיר יום לשכיר לילה. השכירים האלה צריכים לקבל את שכרם בתוך 12 שעות מסיום העבודה, ולא מעבר לכך. לשכיר יום יש לשלם עד בוקר שלמחרת העבודה, ולשכיר לילה יש לשלם במהלך כל היום עד השקיעה.

ההבדל בין הפשט לדרשה:

- לפי הפשט: יש לשלם את שכר השכיר מיד בסיום העבודה.
- לפי הדרש: יש לשלם את שכר השכיר עד 12 שעות לאחר סיום העבודה, כלומר עד השקיעה למחרת.

מתנות עניים (פרק כד, יט-כב)

בפסוקים כ-כב בספר דברים, התורה מצווה על **מתנות עניים**, הכוללות שלוש מצוות עיקריות:

1. **שכחת העומר:** כאשר קוטעים את השדה, יש להשאיר את העומר שנשכח לטובת הגר, היתום והאלמנה.
2. **שכחת הזיתים:** כאשר טורחים ללקט את הזיתים, יש להשאיר את הזיתים שנפלו לטובת הגר, היתום והאלמנה.
3. **שכחת הענבים:** כאשר אוספים את הענבים מהכרם, יש להשאיר את הענבים שנפלו לטובת הגר, היתום והאלמנה.

מצוות אלו נזכרות גם בחומשים קודמים (ויקרא י"ט, י; ויקרא כ"ג, כ"ב), אך חומש דברים מוסיף את הדגש על **הגר, היתום והאלמנה** כזוכים המתנות.

החדש כאן: יש כאן הזכור מחודש של הציוויים לחובת הנתינה לצדקה, כפי שנדרש לא רק כלפי עניים אלא גם כלפי אוכלוסיות מיעוט רגישות אחרות - גרים, יתומים ואלמנות.

החזרה על המצוות: החזרה על מצוות מתנות העניים בכניסת ישראל לארץ משמעה הכנה לחיים חברתיים חדשים, שבהם יש לשים דגש על עזרה לזולת וצדקה, ובפרט לעניים ולחלשים שבחברה.

ההבטחה לברכה: ההבטחה נלווית דווקא **למצוות שכחה**, שכן המעשים הללו נראים כמתנה שנעשית מתוך חסד ולא ממניעים של רווח אישי. הברכה נועדה להדגיש את חשיבות מעשה החסד והנתינה, ומי שמזכה את החלש, יזכה לברכה מה' במעשיו.

פרשנים

רש"י מסביר את מצוות **מתנות עניים** בהקשרים של שכחה, זיתים וענבים:

- **פסוק יט:** רש"י מסביר שכשמדובר ב"שכחת עומר", הכוונה היא לשדה, ולא לגדיש. הוא מציין שהשכחה היא רק אם שכחו סאתיים, ואם שכחו עומר עם כמות מסוימת – זו לא נחשבת לשכחה. כמו כן, הוא מפרש את המילים "לא תשוב לקחתו" – כלומר, אם שכח קודם, לא ניתן לחזור וללקוט אחר כך (ההדגשה כאן היא על כך שאין לחזור אחרי שכחה).
  - **למען יברכך:** גם אם השכחה קרתה בטעות, יש ברכה על נתינת המתנה. אם מישהו מוצא סלע או פרנסה של עני, הוא מתברך עליה.
- **פסוק כ:** "לא תפאר" - אין לקחת את התפארת של העץ (כגון פירות הזיתים), ולכן יש להשאיר את הזיתים שנפלו כדי שהעניים ייהנו מהם. רש"י מסביר שמדובר בזיתים שנפלו באופן טבעי, וכמו כן, מצוות השארת התפוחים או הענפים של העץ מכונה "פאה" לאילן.
- **פסוק כא:** "לא תעולל" - אם מצא אשכול צעיר של ענבים, אסור לקחתו (העוללות הן הענבים הצעירים), ויש להשאירם גם כן לעניים.

כך, רש"י מפרש את כל מצוות מתנות העניים כאקטים של חסד שנעשו מתוך הכוונה להעניק את הפירות או היבולים שבעלי הקרקע לא ימצאו בהם תועלת, אלא כדי לתת להם לעניים.

הקשר רחב: המחויבות כלפי העניים בנביאים

היחידה עוסקת בהבנת התביעה המוסרית והחוקית כלפי העניים בחברה, כפי שמבטאת בספר דברים, ומשלבת אותה עם דברי הנביאים, בפרט בישעיהו נ"ח ונחמיה ה'. המטרה היא להציג כיצד המצוות שמדברות על חסד, ערבות הדדית, וחמלה כלפי החלשים מבטאות את ההכנה של העם לקראת הכניסה לארץ ישראל, ומביאות לידי ביטוי את ערכי החברה שאלו יהיו יסודותיה.

סיכום העקרונות המרכזיים:

1. **ההכנה לחיים בארץ ישראל:** אחד המוקדים המרכזיים של ספר דברים הוא הכנה לחיים בארץ, כאשר יש לבנות חברה מבוססת על ערכים של חסד וערבות הדדית. מצוות שמירה על העניים, כולל מצוות מתנות העניים, שמיטת כספים, ואיסור הלנת שכר, הן דרכים להבטיח שהחברה תהיה מבוססת על עקרונות של עזרה הדדית ושוויון.
2. **החסד והערבות ההדדית:** המצוות כמו שמיטת כספים, הלוואות ללא ריבית ומתנות עניים, מייצגות את המחויבות לחסד עם החלשים. בתנאים של כלכלה משתנה (כגון הכניסה לארץ), יש צורך בהגנה על העניים, שלא יוותרו במצב של עוני מבלי שיהיה להם סיכוי להשתלב בחברה.
3. **היחס לרכוש:** במקביל למחויבות כלפי העניים, יש חוקים שמוסדרים את צבירת הרכוש (כמו שמיטת קרקעות ושמיטת כספים), כך שהרכוש לא יהפוך לבעיה עבור החלשים ויוכל להבטיח חברה יציבה ושוויונית.
4. **תביעה מוסרית בנביאים:** גם בישעיהו נ"ח ובנחמיה ה', הנביאים מדגישים את המחויבות כלפי העניים והצורך בצדק חברתי. ישעיהו טוען נגד צום שבו לא משמיעים צדקה, ונחמיה דורש מהעם תיקון המנהגים של עושק העניים וההשתעשעות על חשבונם.

קשר בין המצוות למגמה:

המצוות שלמדנו בחומש דברים נועדו להבטיח חברה שתתמוך בחלשים ותגונן עליהם. מצוות אלו, כמו שמיטת כספים והלוואות, נועדו לשמור על הערכים של חסד, צדק וערבות הדדית. הן באות לידי ביטוי גם בעשיית צדקה, שמיטת חובות, ושמירה על הזכויות של העניים.

סיכום:

המצוות שבסופו של דבר נלמדות בחומש דברים מכוונות את העם להקים חברה בה לכל פרט יש מקום, במיוחד לאלו שנמצאים במצוקה, והן תורמות להקשר הרחב של העם בחיים בארץ ישראל, כממשיכים בהיסטוריה החברתית-דתית.

יחידת הסיכום

פרשת הביכורים

פרשת מקרא ביכורים (דברים כ"ו, א'-י"א) עוסקת במצוות הביכורים, שבה מביא האדם את ראשית פרי אדמתו למקדש, מודה לה' על ירושת הארץ, ומביע הודיה על גאולת עם ישראל ממצרים.

עיקרי המצווה:

- תהליך ההבאה:** האדם לוקח את ראשית פרי אדמתו, מניחם בטנא, ומביאם למקום אשר יבחר ה' (המקדש).
- הצהרת הודיה:** לפני הכהן, האדם מכריז על חסדי ה' בנתינת הארץ ועל גאולת העם ממצרים, תוך חיבור אישי לסיפור הלאומי.
- שמחה משותפת:** המצווה כוללת שמחה והודיה, שבה שותפים הלוי והגר.

הלכות הביכורים (משנה, ביכורים):

- תנאי להבאה:** הבאת ביכורים מותנית בבעלות על הקרקע.
- מגוון הפירות:** הביכורים מובאים רק משבעת המינים המשבחים את ארץ ישראל (חיטה, שעורה, גפן, תאנה, רימון, זית, ותמר).
- אזורים מוגדרים:** חלק מהפרשנים סבורים כי רק פירות הגדלים באזורים בעלי איכות גבוהה נחשבים לביכורים, למשל, אין מביאים תמרים מההרים.

סיכום: מצוות הביכורים מבטאת את ההודיה לה' על הארץ והטוב שבה, מחברת את האדם לסיפור ההיסטורי הלאומי, ומשלבת שמחה והכרה קולקטיבית של ברכת הארץ.

פרשנים

רש"י על הפסוק "מראשית" (דברים כ"ו, ב') מדגיש כי מצוות הביכורים אינה חלה על כל הפירות, אלא רק על הפירות משבעת המינים שבהם השתבחה ארץ ישראל.

ההוכחה לכך היא הגזירה השווה בין המילה "ארץ" המופיעה כאן לבין הפסוק בדברים ח', ח' ("ארץ חיטה ושעורה..."), שם מוזכרים שבעת המינים.

רש"י מפרט שניים מהמינים:

- זית שמן:** זית אגורי ששמנו אגור בתוכו.
- דבש:** הכוונה לדבש תמרים.

סיכום: רש"י מבהיר שהביכורים מבטאים את שבח הארץ, ולכן כוללים רק את הפירות שייחדו את ארץ ישראל בשבחם.

חובת האמירה

מצוות הביכורים נזכרת לראשונה בספר שמות (כ"ג, י"ט; ל"ד, כ"ו), שם מצווה להביא את ראשית פרי האדמה לבית ה'. עם זאת, חידוש משמעותי מופיע בחומש דברים (פרק כ"ו): חובת האמירה, שבה האדם מבטא בפיו את הודאתו והכרת הטוב כלפי ה' על חסדיו.

הרב תמיר גרנות מנתח את חובת האמירה במצוות הביכורים, ומראה כיצד היא מחברת בין החוויה הפרטית של האדם המביא ביכורים לבין הסיפור הלאומי וההיסטורי של עם ישראל.

שלושת חלקי האמירה:

1. **שעבוד מצרים (פסוקים ה-ו):**
מתאר את ירידת האבות למצרים, השעבוד והסבל תחת שלטון המצרים.
2. **גאולה לאומית (פסוקים ז-ט):**
מתאר את היציאה ממצרים ביד חזקה, הנסים המלווים אותה, והבאת העם לארץ זבת חלב ודבש.
3. **חוויה פרטית (פסוק י):**
האדם מדבר על הבאת הביכורים שלו מתוך הודאה אישית לה' ("אשר נתת לי ה").

המבנה והמשמעות:

- שני החלקים הראשונים מתייחסים לאירועים היסטוריים-לאומיים, בהם האדם מדבר על ה' בגוף שלישי, כאילו מתאר היסטוריה כללית.
- החלק השלישי עובר להקשר אישי, שבו האדם פונה ישירות לה' בגוף שני, מתוך חיבור למצבו העכשווי.

המסר המרכזי:

האמירה יוצרת קשר בין שמחתו הפרטית של האדם – הבאת הפירות הראשונים שגדלו בשדהו – לבין המשמעות הלאומית וההיסטורית של היותו חלק מעם ישראל, שחי בארצו בזכות חסדי ה'. בכך מתעצמת תחושת השייכות האישית והלאומית גם יחד.

ר' יצחק עראמה מסביר כי מצוות מקרא ביכורים נועדה להעמיק את הכרת האדם בכך שכל הטובות וההצלחות שבידו באות מה'.

עקרונות מרכזיים במצווה לפי ר' יצחק עראמה:

1. **הכרת מקור הברכה:**
האדם נדרש להכיר כי הטוב שהוא חווה, כולל פירות ארצו והצלחותיו, מקורו באלוקים ולא בכוחו או עוצם ידו.
2. **מניעת גאווה וכפירה:**
המחשבה שהאדם אחראי בלעדית להצלחתו היא "פריקת עול שמים", המביאה לתוצאות שליליות בחיי

האדם והעם.

3. הזכרת חסדי ה':

לאחר הכניסה לארץ, קיים חשש שהדורות ישכחו את מעשי ה' הגדולים שהביאו את ישראל אל הארץ. הבאת הביכורים נועדה להזכיר תמידית כי הארץ וכל אשר בה הם של ה', וניתנו לעם ישראל כמתנה.

4. הבעת תלות באלוקות:

הביכורים מסמלים את ההכרה באדנות ה', בכך שהאדם מביא מראשית פירותיו ומכיר באלוקים כמשפיע תמידי של כל הצלחה וברכה.

מסקנה:

מצוות מקרא ביכורים אינה רק טקס חקלאי, אלא פעולה חינוכית ורוחנית המבטאת תלות באלוקים, הודאה על הברכה ומניעת גאווה ושכחת המקור האלוקי של כל הטוב.

לפי בעל **"עקידת יצחק"**, פרשת מקרא ביכורים מהווה תיקון לסכנות הגאווה ושכחת ה' הנובעות משפע הארץ. היא מחייבת את האדם, דווקא ברגעי הברכה והשפע, להכיר שהטוב הוא מתנת ה'.

הפועל **"נתן"** המופיע שבע פעמים מדגיש את ההבנה שהארץ והשפע שבה הם מתנה אלוקית. בכך, הפרשה מחנכת להכרת הטוב, שמחה בכל הטוב, וליחס נכון לברכה כמתנת שמיים המחייבת הודיה ושמחה.

נחמה ליבוביץ' מדגישה את הניגוד בין נתינת ה' לישראל ("ארץ", "פרי אדמה", "כל הטוב") לבין "נתינה" אחרת – שעבוד מצרים ועבודת הפרך שהמצרים נתנו לישראל.

ההודיה לה' על היציאה מהגלות והבאתנו לארץ מתבטאת לא רק בהכרת הטוב, אלא גם בשיתוף החלשים בחברה (הלוי והגר) בשמחה ובברכה. בכך, פרשת מקרא ביכורים מחנכת לאהבת הזולת כחלק מרכזי מהכרת הטוב לה'.

סיכום

פרשת מקרא ביכורים מסכמת את נאום המצוות ומדגישה את עקרונות היחס הנכון לברכת הארץ.

היא מצווה להביא את ראשית הפירות משבעת המינים אל המזבח כהכרת טובה לה' על הארץ הטובה, תוך עמידה מול סכנת הגאווה ושכחת ה'.

באמצעות ההצהרה הפומבית על חסדי ה', יציאת מצרים והברכה, מבטאת הפרשה הכרה עמוקה בה' כמקור הברכה ושמירה על ענווה ותודעת התלות בו.

ברית עולם

סיכום:

עם מי נכרתת הברית ומי כלולים בה?

הברית נכרתת עם כל עם ישראל הנוכחים במעמד, כולל כל המעמדות והגילים: ראשי העם, השבטים, הזקנים, השוטרים, הגברים, הנשים, הטף, הגרים, ואף השכבות הנמוכות ("חוטב עציץ עד שואב מימין"). כמו כן, הברית כוללת גם דורות עתידיים שאינם נוכחים במעמד.

משמעות המיקום – ערבות מואב:

ערבות מואב הוא המיקום האחרון שבו נמצא עם ישראל לפני כניסתו לארץ ישראל. המקום מדגיש את המעבר המשמעותי משלב הנדודים במדבר אל החיים בארץ המובטחת.

"לעברך בברית ה' אלוֹקֶיךָ":

הביטוי מתאר את התחייבות העם לעבור, כלומר להיכנס לתוך הברית עם ה', דבר המבטא קשר מחייב עם אלוהים, הכולל קיום מצוות התורה וקבלת המחויבות הדתית והלאומית.

תוכנה של הברית ותוקפה:

הברית מחייבת את עם ישראל לשמור את מצוות ה' ולהיות לו לעם, כפי שה' הבטיח לאבות האומה. תוקפה נובע ממעמדו של ה' כאלוקים ומקשרו ההיסטורי עם ישראל, החל מיציאת מצרים ועד ההגעה לארץ.

החשש העולה מפסוקים טו-כ:

החשש הוא שקיימים יחידים או קבוצות בעם שיפנו מה' לעבודת אלילים או יחיו בתחושת ביטחון עצמי כוזב ("שלום יהיה לי"), תוך התנהלות בשחיתות מוסרית ורוחנית.

מדוע חשש זה מתעורר עם הכניסה לארץ?

במדבר היו בני ישראל תלויים לחלוטין בה'. הכניסה לארץ, עם הפיתוי לחיים נוחים, שפע חומרי ועבודת אלילים מקומית, עלולה לגרום לשכחת ה' ולתחושת עצמאות מזויפת.

משמעות הכינוי "שורש פורה ראש ולענה":

הכינוי מתאר יסוד רע בתוך העם, המזיק כמו צמח רעיל שמרעיל את הקרקע סביבו. הוא מסמל השפעה שלילית, הרסנית ורעילה שעלולה להתפשט ולסכן את הברית ואת הקשר של העם עם ה'.

פרשנים

סיכום דברי רש"י:

פסוק ט – "אתם נצבים":

משה כינס את בני ישראל ביום מותו למעמד הברית, כדי להכניסם בברית עם הקב"ה.

פסוק יד – "ואת אשר איננו פה":

הברית מחייבת גם את דורות העתידיים שעדיין לא נולדו, כלומר, כל עם ישראל לדורותיו נכלל בה.

פסוק יז – "פן יש בכם":

רש"י מסביר שמדובר בחשש שיש בעם אדם שאינו מקבל עליו את הברית בליבו כבר במעמד זה.

"שורש פורה ראש ולענה":

הכוונה לשורש המגדל עשבים מרים ובלתי ראויים, שמרמז על רשע שמפרה ומרבה את הרוע בקרב העם.

פסוק יח – "והתברך בלבבו":

מדובר באדם החושב בליבו שהוא יוכל להינצל מהקללות שכתובות בתורה ולחיות בשלום, גם אם יבחר ללכת בדרך רשעה.

רעיון מרכזי:

רש"י מדגיש את החשיבות של קבלת הברית בלב שלם והאזהרה מפני פנייה לרשע והשפעה שלילית בתוך העם.

הרש"ר הירש מסביר כי בפסוקים ט-כ יש אזהרה משתי טעויות מרכזיות:

1. הטעות הראשונה (פסוקים ט-יד):

התפיסה המוטעית שהברית עם הקב"ה מחייבת רק מעמדות מסוימים או דור ספציפי. התורה מדגישה שהברית כוללת את כל עם ישראל בכל הדורות.

2. הטעות השנייה (פסוקים טו-כ):

החשיבה שאדם יחיד יכול לפעול בניגוד לתורה ולא לשאת בתוצאות, כל עוד הכלל שומר על נאמנותו לה'.

הרלוונטיות של הטעות השנייה מתעצמת עם הכניסה לארץ, משום שבני ישראל עומדים להתחיל תקופה חדשה שבה הם יתפזרו להתיישבות כיחידים. במצב זה, עולה הצורך להדגיש את הערבות ההדדית בין כל אחד מישראל, ואת החובה האישית של כל יחיד לשמור את התורה. התורה מזהירה שלא ניתן להפריד בין אחריות הכלל לאחריות היחיד, ושמעשי הפרט משפיעים על העם כולו.

רש"י מסביר שהפועל "**לעברך**" מתאר טקס פיזי ממשי שהיה נהוג בכריתת ברית: מחיצות או חלקי קרבן היו מסודרים משני צידי המעבר, והעוברים ביניהם ביטאו את קבלת הברית. דוגמה לכך היא מעשה העגל בירמיהו (לד, יח), שבו העגל נחתך לשניים והעוברים בין בתריו כרתו את הברית.

פרשת התשובה

המילה המנחה והוראותיה

המילה החוזרת בפרק היא "**שוב**" על הטיית השונות (**וְהָשִׁבְתָּ**, **וְשָׁבְתָּ**, **וְשָׁב**, **תָּשׁוּב** וכו'). למילה "שוב" יש שתי הוראות עיקריות בפרק:

1. **חזרה רוחנית** – האדם שב אל ה' ולמצותיו (למשל: **"וְשָׁבְתָּ עַד ה' אֱלֹהֶיךָ"**).

2. חזרה פיזית – ה' מחזיר את העם לארצו (למשל: "ושב ה' אֱלֹהֶיךָ אֶת שְׁבוּתְךָ").

המילה "שוב" מחברת בין שני רבדים – התשובה הרוחנית של האדם לגאולה הפיזית שה' מעניק.

שלבי הגאולה

הפסוקים מתארים את תהליך הגאולה בשלבים הבאים:

1. הכרת המציאות – "וְהָשַׁבְתָּ אֶל לְבָבְךָ". האדם מתעורר להכיר בטעותו.
2. תשובה פנימית – "וְשָׁבַת עַד ה' אֱלֹהֶיךָ". חזרה לה' בלב שלם ובנפש מלאה.
3. גאולה פיזית – "ושב ה' אֱלֹהֶיךָ אֶת שְׁבוּתְךָ", קיבוץ נדחי ישראל מכל קצוות העולם.
4. שינוי לבבי – "ומל ה' אֱלֹהֶיךָ אֶת לְבָבְךָ". ה' מחולל שינוי פנימי שיאפשר אהבתו בלב שלם.
5. שגשוג וברכה – "וְהִיטַבְתָּ וְהָרַבְתָּ". הארץ והעם זוכים לטוב חומרי ורוחני.

היחס בין תשובה לגאולה

תשובה קודמת לגאולה:

הפסוקים מלמדים שתהליך הגאולה מתחיל כאשר האדם או העם חוזרים בתשובה (פס' ב: "וְשָׁבַת עַד ה' אֱלֹהֶיךָ"). עם זאת, הגאולה כוללת גם היבטים שאינם תלויים רק באדם, אלא במעשה ה' – כמו קיבוץ הגלויות ושגשוג העם (פס' ג-ט).

רעיון מרכזי:

התשובה היא היזמה האנושית הראשונית, אך הגאולה וההצלחה תלויים במענה האלוהי שמגיע בעקבות התשובה.

פרשנים

ר' יצחק עראמה, בחיבורו *עקידת יצחק*, מציג תהליך הדרגתי של תשובה וגאולה, המאופיין בהתקדמות מדורגת על פי מצבו של האדם בגלות. להלן עיקרי דבריו:

1. **תשובה ראשונית מתוך חולשה:**
האדם, במצב של חולשה ותיעוב בגלות, נדרש להתחיל בתשובה מינימלית, כפי יכולתו, מתוך התעוררות פנימית ושמיעה לקול ה' – גם אם המעשים אינם שלמים בשל התנאים הקשים.
2. **גאולה ראשונה:**
לאחר התעוררות זו, ה' משיב את הגולים ומתחילה גאולה ראשונית: "ושב ה' אֱלֹהֶיךָ אֶת שְׁבוּתְךָ".
3. **תשובה לאחר הגאולה:**
לאחר הגאולה הראשונה, האדם נדרש לשוב ולהתחזק בתשובה מעמיקה יותר: "ואתה תשוב ושמעת

בקול ה'".

4. גאולה נוספת עם שגשוג וברכה:

בעקבות התשובה, ה' מעניק תוספת טובה ושגשוג: "והותירך ה' בכל מעשה ידך".

5. תשובה מושלמת:

בסופו של התהליך, מגיעה תשובה שלמה ומוחלטת, "כי תשוב אל ה' אלוֹקֶיךָ בכל לבבך ובכל נפשך".

רעיון מרכזי:

ר' יצחק עראמה מדגיש את החשיבות של התחלה כלשהי, גם מתוך חולשה, בתהליך התשובה. הוא משתמש במשל של פתיחת חודה של מחט שמוביל לפתיחת פתח גדול, כדי להמחיש שאפילו תשובה קטנה יכולה להוביל לגאולה ולהעצמת הקשר עם ה'.

רש"י מתייחס לשימוש המפתיע במילה "ושב" במקום "והשיב" בפסוק, ומסביר על פי חז"ל שהבחירה במילה זו מלמדת שהשכינה כביכול מצויה עם ישראל בגלותם. כשנגאלים, ה' עצמו שב יחד עם עמו, והגאולה מיוחסת גם לו.

לפי הרמב"ן, "מילת הלב" היא הסרת החמדה והתאוה השלילית מהלב, כך שהאדם יבחר בטוב באופן טבעי ולא יתאוה לרע. בדור הגאולה האדם ידמה לאדם הראשון לפני החטא, כאשר בטבעו פעל רק באופן ראוי וללא ניגוד פנימי בין רצון טוב לרע.

המצווה הזאת

מהי 'המצווה הזאת'?

"המצווה הזאת" מתייחסת לדעת פרשנים רבים (כגון רמב"ן) למצוות התשובה, בעוד שאחרים (כגון רש"י) רואים בה התייחסות כללית לכל מצוות התורה.

מהי הטענה מולה מתמודדת התורה?

התורה שוללת את הטענה כי קיום המצווה קשה מדי או בלתי אפשרי. היא מבהירה שהמצוות אינן "נפלאות" או רחוקות – כלומר, הן אינן מעבר ליכולת האנושית. אינן מצריכות עלייה לשמים או מסע מעבר לים כדי להשיגן, אלא שהן קרובות ונגישות, בפיר ובלבבך, כלומר במחשבה, בדיבור ובמעשה.

פרשנים

איזו מצווה לומד הרמב"ן מהכתובים?

הרמב"ן מבין כי הכתוב מתייחס למצוות התשובה, שבה האדם שב אל ה' ומתקן את דרכיו.

שתי האפשרויות המובאות בדברי הרמב"ן להבנת הכתוב "המצווה הזאת":

1. **פירוש כללי:** "המצווה הזאת" מתייחסת לכל התורה כולה, בדומה לביטוי "כל המצווה" (דברים ח, א), ומתארת את כלל חיובי התורה.
2. **פירוש מצומצם ומדויק:** "המצווה הזאת" מתייחסת ספציפית למצוות התשובה המוזכרת בפרק, ומדגישה שהתשובה היא מצווה שאפשר לקיים בכל מצב, גם בגלות ובתנאים קשים, משום שהיא קרובה ונגישה לכל אדם.

ובחרת בחיים

שתי האפשרויות המוצבות זו כנגד זו:

1. **חיים וטוב:** דרך של אהבת ה', שמירה על מצוותיו, וקבלת ברכה וחיים טובים בארץ.
2. **מוות ורע:** סטייה מדרך ה', עבודת אלוהים אחרים, והבאת קללה וכליה על עצמם.

המילה המנחה:

המילה "חיים" מופיעה כמה פעמים בפסוקים:

- במשמעות פיזית של חיים ממושכים בארץ ("וחייך ורביך").
- במשמעות רוחנית של חיים איכותיים, דבקות בה' ומימוש הייעוד האישי והלאומי.

תרומתה להבנת הרעיון המרכזי:

המילה "חיים" מבליטה את הבחירה המרכזית העומדת בפני האדם: לבחור בחיים כבחירה רוחנית ופיזית, שמשמעותה היא דבקות בה' ושמירה על מצוותיו. הרעיון המרכזי הוא שהבחירה בחיים היא מודעת, אפשרית, ומובילה לברכה ולמימוש ההבטחה האלוקית לעם ישראל.

פרשנים

רש"י מסביר את הקשר בין "החיים" ו"הטוב" לבין "המוות" ו"הרע":

- **הטוב** הוא עשיית רצון ה' (לאהוב את ה' וללכת בדרכיו), ומי שעושה את הטוב זוכה ל"חיים" (ברכה וריבוי).

- **הרע** הוא הסטייה מדרך ה', עבודה זרה, והעבירה על מצוות ה', ומי שעושה רע זוכה ל"מוות" (אובדן, כליה).
- לסיכום**, רש"י מדגיש את הקשר הישיר בין מעשה טוב לחיים, ומעשה רע למוות.

העמק דבר מעלה קושי בלשון הפסוק:
כיצד ניתן לומר לאדם העומד בפני הבחירה בין חיים למוות "ובחרת בחיים למען תחיה"? הרי הבחירה בחיים נועדה להוביל לחיים, ולכן לא ניתן להציג זאת כעצה פשוטה.

תשובות אפשריות:

1. **משמעות רוחנית או ערכית:**
המושגים "חיים" ו"מוות" אינם פיזיים בלבד, אלא מתייחסים לרמה רוחנית או ערכית. הבחירה ב"חיים" היא למעשה בחירה בדרך הראויה והנכונה, שמעניקה משמעות עמוקה לחיים.
  2. **חינוך לרצון נכון:**
הפסוק אינו רק הוראה טכנית אלא נועד לעצב את רצון האדם כך שיבחר בטוב. האמירה "ובחרת בחיים" מחנכת את האדם לרצות ולבחור בדבר המיטיב עמו ועם זרעו.
- לסיכום, הבחירה ב"חיים" נתפסת כתהליך מוסרי וחינוכי שמקנה משמעות וערך לחיי האדם.

האברבנאל מפרש שפסוק "ובחרת בחיים" אינו עוסק רק בבחירה למען החיים הגופניים, אלא מציין שהחיים עצמם הם אמצעי לשמירת המצוות ולא תכלית בפני עצמה.

עיקרי דבריו:

1. **תכלית החיים:**
החיים נועדו לאפשר קיום מצוות ודבקות בה', ולא להשגת הנאה גופנית בלבד.
  2. **מצוות לשמן:**
יש לקיים את המצוות מתוך חפץ בהן עצמן ולא לשם קבלת שכר.
  3. **משמעות החיים האמיתיים:**
החיים האמיתיים הם אהבת ה' ודבקות בו, והם תכלית החיים על האדמה.
- לכן, הבחירה בחיים היא בחירה בדרך ערכית שמובילה לקשר עמוק עם האל.
- הכתב והקבלה מסביר שפסוק "ובחרת בחיים" מציע לבחור בחיים שמכוונים ע"פ התורה והמצוות.

עיקרי דבריו:

1. **חיי גוף וחיי נפש:**
חיים גשמיים בלבד מביאים למיתה רוחנית, אך חיים ע"פ התורה מובילים לחיי נצח לנפש.
2. **משמעות הבחירה:**
הפסוק מציע לבחור חיים בעולם הזה בצורה כזו שיובילו גם לחיי עולם הבא.

3. עצה לדורות:
הבחירה בחיים הללו היא עצה גם לאדם וגם לזרעו להבטיח חיים רוחניים ונצחיים.
לסיכום, מדובר בבחירה ערכית שמשלבת חיים גשמיים ורוחניים עם דגש על הנצחיות.

מותו של משה

שלושת התיאורים על מות משה

1. במדבר כ"ז, י"ב-י"ד:

- מתמקד בהודעת ה' למשה על העונש בעקבות חטא מי מריבה.
- הדגש הוא על כך שמשה לא ייכנס לארץ בשל חטא זה.

2. דברים ל"ב, מ"ח-נ"ב:

- הדגשה על סיום תפקידו של משה כמנהיג ומעבר ההנהגה ליהושע.
- מתאר את הציווי לעלות להר נבו ולראות את הארץ לפני מותו.

3. דברים ל"ד, א'-ג':

- ביצוע הציווי: משה עולה להר נבו, צופה בארץ ומת שם.
- מתאר את הפרידה המעשית של משה מעמו ומהארץ שאליה לא ייכנס.

הקשר בין הציווי לביצוע – ברכות משה לשבטים:

- בין הציווי בפרק ל"ב לביצוע בפרק ל"ד מופיעות ברכות משה לשבטים (דברים ל"ג).
- הדבר מעיד על דאגתו של משה לעם עד הרגע האחרון.
- למרות ידיעתו על מותו הקרב ואי-כניסתו לארץ, הוא משקיע את זמנו בחיזוק השבטים, בברכתם ובבניית עתידם בארץ.

מסקנה:

משה מתואר כמנהיג נאמן שמקדיש את כל כולו לעם ישראל, גם ברגעי סיום חייו. התיאורים השונים מדגישים את גדולתו של משה לא רק כמנהיג שהוציא את העם ממצרים והובילם במדבר, אלא גם כמנהיג שמניח את היסודות לדור הבא מתוך אחריות ואהבה לעמו.

הרמב"ן בפירושו במדבר כ"ז עומד על מספר עניינים בנוגע לציווי על עליית משה להר נבו ולחזרות שבפרשיות:

1. כינוי ההר:

- ההר נקרא "הר העברים" כי הוא צופה על מעברות הירדן, המקום שממנו בני ישראל יעברו לארץ כנען.

2. הציווי כידיעה עתידית ולא מיידיית:

- הציווי לעלות להר ולראות את הארץ אינו מחייב את משה לעשות זאת מיד.
- ה' מודיע למשה שהוא ימות בהר זה לפני כניסת העם לארץ, ולא יחלק את הארץ בעצמו.

3. לוח הזמנים:

- הציווי נאמר בהקשר לציווי על חלוקת הארץ (פרק כ"ו) ולמינוי יהושע כיורש (פרק כ"ז).
- משה מקבל את ההנחיות כידיעה על העתיד ולא כפעולה מיידיית.

4. חזרות ותיעוד:

- התיאורים בפרשות שונות נועדו להדגיש את הכניעה השלמה של משה לציווי ה', את מינוי יהושע כמנהיג במקומו, ואת מעבר ההנהגה בצורה מסודרת.

מסקנה:

הרמב"ן מבהיר שהציווי לעלות להר נבו הוא חלק מתהליך העברת ההנהגה ומסכם את שליחות משה, תוך הדגשת צייתנותו המלאה והכנת העם לכניסה לארץ.

מה רואה משה? פשט ודרש:

1. על פי פשט הכתובים:

משה רואה מהר נבו את כל ארץ ישראל, כולל האזורים המרכזיים: גלעד, דן, נפתלי, אפרים, מנשה, יהודה, הנגב, והכיכר.
הכתוב מפרט את המקומות כדי להדגיש את היקף הראייה, שמסמלת את הבטחת ה' על ירושת הארץ לכל שבטי ישראל.

2. על פי פירוש רש"י:

- ה' מראה למשה לא רק את הארץ עצמה אלא גם את העתיד של העם והארץ.
- רש"י מפרט את המאורעות הבולטים בכל אזור, כמו חורבנה ושגשוגה של הארץ, מנהיגים עתידיים כמו שמשון, דבורה וברק, ותקופות של מלכות בית דוד וניצחונות ישראל.
- הראייה מגיעה עד ל"ים האחרון", שפירושו גם היסטוריה עד תחיית המתים, ומערת המכפלה בנגב.

תכלית הראייה:

1. על פי הפשט:

- להראות למשה את הארץ המובטחת, כעדות לקיום הבטחת ה' לאבות ולמשה עצמו.
- משה אינו נכנס לארץ, אך ה' מאפשר לו לראות את גודלה ואת יופייה כמעין נחמה.

2. על פי רש"י:

- להראות למשה לא רק את הארץ הפיזית, אלא גם את העתיד של עם ישראל, כולל עליותיהם ונפילותיהם לאורך ההיסטוריה.
- הראייה נועדה גם כדי שמשה יוכל "להודיע" לאבות האומה שה' קיים את הבטחתו.

השוואה בין הפירושים:

- **פשט הכתובים** מתמקד בראייה גיאוגרפית מרחבית של הארץ.
- **דרש רש"י** מרחיב את הראייה למשמעות רוחנית, היסטורית ונבואית, המדגישה את הקשר של משה לעם ישראל ולעתידו.

מסקנה:

ראיית משה היא סמל להבטחת ה' ולתפקידו של משה כמנהיג שמסר את נפשו למען העם. היא מהווה חיבור בין העבר (הבטחת האבות), ההווה (תיאור הארץ), והעתיד (מאורעות העם).

הרמב"ן מסביר שה' הראה למשה את כל נחלת ישראל, כפי שהובטח לאבות האומה. מטרת הראייה הייתה להראות למשה את יופייה וחשיבותה של הארץ, שהיא "צבי לכל הארצות" ומלאה כל טוב. הראייה נועדה גם לספק נחמה למשה, בשל אהבתו הרבה לעם ישראל ורצונו לשמוח בטובתם ובירושתם את הארץ.

פירוש ספורנו:

ה' הראה למשה את הארץ כדי שיברך אותה מרחוק. עם זאת, נמנע ממשא להיכנס אל הארץ, כדי שהברכה שלו לא תביא לכך שהארץ תישאר נצחית ביד ישראל גם כשיחטאו, כפי שנגזר עליהם בעתיד לאחר שימלאו את סאת חטאיהם.

שאלות והסברים מפשטות הפסוקים:

1. **מי קבר את משה?**
הפסוק אומר "ויקבור אותו", ומשתמע שה' עצמו קבר את משה. מדובר בכבוד מיוחד שמבטא את קרבתו הגדולה לה'.
2. **מיקום הקבורה – ברור או נסתר?**
המיקום מתואר כ"בגיא מול בית פעור", אך נאמר גם "ולא ידע איש את קבורתו עד היום הזה". משמעות הדבר היא שלמרות שהמיקום הכללי ידוע, מיקום הקבר המדויק נותר נסתר, כנראה כדי למנוע שימוש פולחני בקבר או התמקדות יתרה בו.
3. **שוני בבכי על משה לעומת אהרון:**
על אהרון נאמר "ויבכו כל בית ישראל" (במדבר כ', כ"ט), המדגיש את האהבה הכללית אליו בתור אוהב שלום.

על משה נאמר "ויבכו בני ישראל", והדבר מתייחס ככל הנראה לציבור הרחב כמי שמבכה את מנהיגותו ותורתו של משה.

פרשנים

רש"י על מותו וקבורת משה:

- "על פי ה'" – מותו של משה היה "בנשיקה", מיתה עדינה וישירה על ידי ה'.
- "ויקבור אותו" – הקב"ה בכבודו ובעצמו קבר את משה, מה שמדגיש את הכבוד העצום והייחודי שניתן למשה.

חזקוני על מקום קבורת משה:

מקום קבורתו של משה נשאר נסתר כדי:

1. למנוע מאנשים להיקבר לידו, כפי שנהגו במקומות מקודשים.
2. למנוע פנייה אל משה באמצעות דרישת מתים, שמנוגדת להלכה ולרצון ה'.

הסתרת המקום מבטיחה שמו של משה יישאר נקי מפולחנים לא ראויים.

